

RETORIK OCH TSUNAMI (1):

”DEN KUNGLIGA VANLIGHETEN” I TALET VID TSUNAMIKATASTROFEN - EN NYORDNING I DEN KOMMUNIKATIVA MONARKIN?¹

Per-Anders Forstorp
Skolan för datavetenskap och kommunikation
KTH
forstorp@kth.se

“En man stiger fram till mikrofonen”

I Stockholms stadshus hölls den 10 januari 2005 en ceremoni över avlidna och saknade i katastrofen i Sydostasien, “Samling för eftertanke och gemenskap med anledning av naturkatastrofen i Asien”. I en tidningsartikel samma dag berättar journalisten Karin Thunberg om dagen då Sverige skulle dra igång efter juledigheten, men som blev den första sorgetyngda vardagen efter katastrofen. Människor i mörka kostymer och diskreta dräkter samlas i Stadshuset, regeringen sitter längst fram, någon läser en dikt av Barbro Lindgren och Benny Andersson spelar en “Tröstevisa” med mjuka fioler och dragspel.

Det är nu det händer, det som gör denna dag till en extra minnesvärd dag:
En man stiger fram till mikrofonen, han är nykammad och påtagligt blek, han tittar på oss med ögon som förstärker det som står nedskrivet på hans papper: Att det känns som om orden tagit slut. Eller som om de aldrig hade funnits, de ord som skulle kunna formulera vår sorg, saknad, vanmakt och vrede.
Tystnad, säger den medelålders mannen med de sorgsna ögonen, känns som det enda rätta språket inför allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga.

¹ För diskussioner som ledde fram till denna studie tackar jag kunniga och engagerade studenter på de bägge KTH-kurserna ”Kommunikation och information” (2D1521, VT 2005) och ”Kommunikation i ingenjörsvetenskap” (det teoretiska spåret av 2D1600, HT 2005). Jag är också tacksam för kommentarer på manuset som getts av fil dr Karin Oswaldsson. Denna text publiceras samtidigt med en annan som också handlar om tsunamin och som fokuserar på biståndsorganisationernas värdjanden om hjälp: ”Retorik och tsunami (2): Representing 'the Other' in tsunami fundraising discourse. A levinasian interpretation”.

- Och hellre än att hålla tal skulle jag vilja ge ny värme och trygghet till alla som drabbats.

Det är kungen som talar. Men just nu känns han mer som en sörjande medmänniska, en medelålders man som själv en gång var pojken som miste sin pappa.²

I journalistens berättelse är kungen jämställd med en vanlig man i medelåldern. De sorgsna ögonen kan tillhöra vilken sörjande medmänniska som helst. Den bleke mannen berättar för dem som nu mist sina anhöriga, hur han själv en gång som barn miste sin far. Denne man som är kung Carl XIV Gustaf framträder här ovanligt personligt för att vara en officiell person med ceremoniella uppgifter. Han tar även upp kommunikativa problem och bekänner att han hellre skulle vilja låta bli att prata och istället ge värme och trygghet åt dem som drabbats. Detta är en ovanlig bild av kungen som en officiell person.

Vid denna ceremoni var kungen talare, men även statsministern och ärkebiskopen framträdde. Men den som gjorde starkast intryck på många var kungen som med sin medkänsla och personlighet talade på ett sätt som många tidigare varit ovana vid. Talet beskrivs som kungens “mest känslösamma tal någonsin”.³ *Aftonbladets* reporter säger att “[t]alet blir en succé för monarkin” och att “[k]ungen är kung igen”.⁴ I samma artikel berättas att kungen har en ny stab som är mer mediemedveten än tidigare informationsansvariga och att de nya personerna i hans omgivning har skapat “den nye kungen”. I denna nya omgivning ingår bl. a en tidigare minister (Ingemar Eliasson) van med den politiska dramaturgin (arbetsmarknadsminister i den borgerliga regeringen) och en tidigare informationschef (Ann-Christine Jernberg) van vid den dramaturgiska marknadsföringen och politiken (tidigare informationsansvarig på Dramatiska teatern).

Ett av de mest påtagliga dragen i bilden av “den nye kungen”, som givetvis också präglas av stundens allvar, är hans mer personliga sätt. Kungen talar i jag-form och berättar historier om sin egen barndom och exponerar delvis okända och olösta konflikter. Han framstår som en vanlig medmänniska samtidigt som han fortfarande förblir kung. I en intervju samma dag som ceremonin hålls berättar kungen också öppenlydigt om sina kritiska synpunkter på hur regeringen och UD hanterat tsunamikatastrofen, något som leder till att oppositionsledarna vädrar sin kritik efter en tids solidarisk återhållsamhet och till att kungen kritiseras av socialdemokraternas partisekreterare Marita Ulvskog för att

² Karin Thunberg (2005) “Sorgtyngd start på vardagen”, *Svenska Dagbladet* 10/1 2005.

³ Niklas Svensson (2005) “Kungens gripande tal”, *Expressen* 10/1 2005

⁴ Daniel Nyhlén och Claes Petersson (2005) “Så skapades “nye kungen”, *Aftonbladet* 17/1 2005

han bryter mot regeln som säger att kungen inte skall intervensera i politiken.⁵ I tidningarnas kommentarer efter ceremonin är det kungens tal som upptar det stora utrymmet. I en opinionsmätning några dagar senare sägs 27% av de tillfrågade ha ökat förtroende för kungen efter tsunamikatastrofen, samtidigt som 52 respektive 37% säger sig ha minskat förtroende för utrikesminister Laila Freivalds och statsminister Göran Persson.⁶

Denna studie av retorik och tsunami består av tre delar som börjar i den empiriska analysen och avslutas med att vidga cirkelarna till det teoretiska och kontextuella tolkningsrummet. I den första delen, (1) den empiriska analysen av talet tar jag utgångspunkt i kungens tal den 10 januari för att diskutera hur "den nye kungen" blir synlig i detta⁷, och fokuserar på följande tre tematiska områden som har att göra med kommunikation, familjepolitik och vanlighet: (a) kommunikationen som problem och kommunikationen som en lösning på problemen; (b) de mänskliga relationernas politik (c) spelet mellan "jag" och "vi" – den kungliga vanligheten. I de avslutande avsnitten diskuteras först (2) den kungliga vanlighetens olika paradoxer och slutligen (3) den kommunikativa monarkin i demokratins tidevarv där teoretiska ramverk från medieteorin, retorik, sociologi och socialpsykologi används för att fördjupa förståelsen av "den kungliga vanligheten".

(1) H.M. Konungens tal den 10 januari 2005

De ämnen som tas upp i kungens tal är flera. Det är för det första ett tillfälle att hedra dem som mist livet och de som ännu saknas. Talet handlar om (o)möjligheten att uttrycka känslor av sorg inför det som har hänt. Särskilt i relation till dem som drabbats uttrycks en vilja att finnas till just nu, i denna stund av sorg. Det är således en demonstration för dem som sörjer och saknar att medmänniskorna finns på plats beredda att hjälpa dem. Vidare vill kungen i talet uppmana människor att stödja och

⁵ Maria Schottenius (2005) "DNs intervju med kungen efter katastrofen", *Dagens Nyheter* 10/1 2005.

⁶Opinionsmätningen gjordes av SIFO på uppdrag av Aftonbladet. Se "Ökat förtroende för kungen", *Dagens Nyheter* 13/1 2005.

⁷Tal vid ceremoni den 10 januari 2005 i Stockholms stadshus över avlidna och saknade i katastrofen i Sydostasien', se <http://www.royalcourt.se/ovrigt/pressrum/tal>.

försöka hjälpa varandra, dvs. det är en maning att hjälpas åt genom att lyssna, titta, skydda och hjälpa. Talet vill alltså bidra till att förstärka en gemenskap som i sig utgör ett sätt att hjälpa andra. Kungen uppmanar de som lyssnar att våga vara medmänniskor och det gäller både de som drabbats och de som finns beredda att vara deras medmänniskor. Här uttrycks också förhoppningen att talet bidrar till att inge hopp och lindra smärta, att ersätta mörker och smärta med ljus och ny tilltro, ny gemenskap och tillförsikt om framtiden.

(a) Kommunikationen som problem och kommunikationen som en lösning på problemen

Ett vanligt uttryck för sorgens omfattning och styrka är att tala om problemen med att kommunicera sorgen och särskilt om hur kommunikation kanske inte alls är möjlig.⁸ Att exempelvis formulera styrkan hos en känsla genom att medvetet kapitulera inför möjligheten att uttrycka denna med ord är ett relativt vanligt sätt att uttrycka känslor som också kungen följer: "Det känns som om orden tagit slut, eller som om de aldrig funnits, de ord som skulle kunna formulera vår sorg, saknad, vanmakt och vrede." Självfallet är detta en form av reflektion om kommunikationen, en metakommunikation, som i sin tur kan ses som en kontraindikation på det som kungen försöker säga, nämligen att det inte går att uttrycka någonting med hjälp av språket. Men just detta att det inte går att uttrycka någonting går faktiskt att uttrycka på ett enkelt och begripligt sätt, men denna begriplighet och kommunikativa smidighet är av en annan ordning än den som egentligen avses. Detta sätt att reflektera metakommunikativt bygger på en serie paradoxer om omöjligheten i det man försöker att göra. Dessa paradoxer uppfattas dock inte spontant som sådana, utan tas som ganska raka budskap om den kommunikativa svårighet som i sig är en indikation på överväldigande sorg.

Det kommunikativa problemet har således med sorgen att göra. Det är ett annat och mer direkt sätt att uttrycka sorg än att exempelvis säga "jag är ledsen". Det mer direkta sättet att uttrycka sorgen används upprepade gånger i talet med olika formuleringar. Det råder således ett komplementärt förhållande mellan det direkta uttrycket för sorg (t ex "Vi

⁸ I samband med Förintelsen sägs ofta (efter Theodor W. Adorno) att det inte är möjligt att skriva poesi efter förintelsen. Liknande tankar uttrycktes i samband med Estoniakatastrofen 1994.

har samlats här idag för att stödja och försöka hjälpa varandra”) och det indirekta som innebär att tala om de kommunikativa problemen. Tidigt i talet säger han: “Vad kan vi säga varandra och vad kan jag säga” (min emfas). Detta är första gången i talet som talaren använder första persons pronomen i singularis (jfr. nedan) och det förekommer i ett sammanhang där det skapas en parallellitet mellan en gemensam kommunikationshandling (flera personer (“vi”) tilltalar flera andra (“varandra”) och en mer monologisk kommunikationshandling (en person (“jag”) tilltalar flera andra (“Er andra”).

Att tala om att “det känns som om orden tagit slut, eller som om de aldrig funnits” är en anspelning på någonting som är mycket mer omfattande än det som ord kan betyda. Det är ett sätt att uttrycka ett tillstånd av språklöshet där människans förmåga att tolka, förstå och förmedla sätts ur spel. Det tillståndet är också ganska ovanligt genom att det skiljer sig från de förutsättningar som råder för vanliga kommunikativa relationer, nämligen det att man kan prata med varandra utan problem, utan känsla av att det är särskilt svårt att finna ord och utan tvivel på att orden någonsin funnits. Det är således en ovanlig dramatik som bryter in i ett tillstånd av förgivettaganden och som förlamar människan. Detta tillstånd är negativt definierat som en brist på kommunikativ förmåga.

Mer direkt säger han här egentligen att “det känns *som om* orden tagit slut, eller *som om* de aldrig funnits” (min emfas) vilket betyder att detta språklösa tillstånd inte riktigt trätt in, vilket också är mer korrekt eftersom språket fortfarande befinner sig i en process av tillblivelse (jfr. ovan). Men det som uttrycks (“*som om* orden tagit slut”) är ett hypotetiskt tillstånd som bygger på en relation där någon talar om ett tillstånd som på ett metaforiskt sätt ägt rum, men som inte ägt rum “på riktigt”. Distinktionen mellan det som äger rum “på riktigt” och det som äger rum metaforiskt-hypotetiskt kan diskuteras eftersom sådana skillnader inte är alldeles åtskilda i språket, dvs. det metaforiska har en egen giltighet i språket som snarare är jämställd med än skild ifrån det som är “på riktigt” och icke-metaforiskt. Omvänt kan man ifrågasätta statusen på det som är “på riktigt” genom att omformulera detta som en kommunikationshandling på en symbolisk och därför också metaforisk nivå. Sammantaget vid en nära läsning av talet finns det en viss försiktighet i formuleringen av det kommunikativa sammanbrottet, men detta torde i sin konkreta kontext uppfattas som om detta verkligen skett, dvs. det kan uppfattas som att orden faktiskt tagit slut och att orden faktiskt aldrig funnits. Det är möjligheten av en sådan tolkning som detta

metaforiska uttryck bygger på, dvs. det hämtar sin meningspotential från möjligheten av att det hypotetiska uttrycket uppfattas som reellt. Jag har här betonat det hypotetiska, men även ett uttryck som är mindre hypotetiskt hade troligen fungerat i sammanhanget, t ex “orden har tagit slut, de har aldrig funnits”.

I sitt tal listar också kungen en rad möjliga alternativ till att kommunicera direkt trots att detta inte är möjligt. Alla dessa alternativ framstår som mer attraktiva än att tala direkt, men de bygger på andra former av kommunikation som alla skulle kunna förväxlas med ett tillstånd av total språklöshet, men som inte är det. Dessa tre alternativ är alltså kommunikativa utvidgningar av frasen “det känns som om orden tagit slut, eller som om de aldrig funnits” som alla pekar på att en brist på tal inte behöver innebära en brist på kommunikation. Med denna logik säger talaren att förlusten av möjligheten att kommunicera “som om” dels uppfattas som att det varit en faktisk förlust men uppfattas samtidigt, med de tre alternativen, som att kommunikationen faktiskt fortgår fastän i en annan form än det monologiska talet. Alternativen till att kommunicera är följande.

(1) “Tystnad känns som det enda rätta språket inför allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga.” Detta är egentligen det alternativ som är det bästa (“det enda rätta”) sättet, enligt talaren, att hantera känslorna av “sorg, saknad, vanmakt och vrede”. Men denna tystnad är någonting annat än förlusten av tal eftersom det här framställs som ett aktivt val som dessutom är det bästa valet (“det enda rätta”) i en mening. Detta är ett tillstånd av aktiv tystnad som är ett moraliskt medvetet svar på känslorna och “inför allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga”. Det är en aktiv tystnad som mindre är kommunikativ vanmakt än kommunikativ protest. Protesten riktas dels mot känslornas oönskade kvaliteter men också mot dess enorma magnituder “allt detta obegripliga, övermäktiga och oförklarliga”. Här tilltalas en dimension som är okänd för människor och som är mer omfattande än vad människor kan rå på. Denna dimension ges inte mer explicita egenskaper men med tanke på ämnet är det möjligt att tänka sig att det utgörs av naturkrafterna, men eftersom inte heller detta sägs explicit så lämnas i alla fall möjligheten öppen att också tolka detta som någonting “övermäktigt” i betydelsen någonting andligt som går utöver människors makt. Den aktiva protesten mot detta är hållningen hos den som är van att möta det som är begripligt, förklarligt och möjligt att behärska, således attityden hos den som är van att

möta en känd värld med kända metoder. Protesten riktar sig mot de förluster i människoliv som detta tillstånd resulterar i, men man kanske också kan våga tanken att protesten riktar sig mot olusten av att inte längre kunna begripa, förklara och behärska. Det kan alltså förstås som en protest mot detroniseringen av människan som tillvarons självklara herre.

(2) Det andra alternativet till den passiva kommunikativa tystnaden är viljan att hellre kommunicera direkt, utan ord (“på ett mera påtagligt sätt”), med viljan att “försöka ge värme och ny trygghet åt alla som drabbats”. Denna formulering är diffus och kan syfta dels på taktill kommunikation i form av omfamningar och påtaglig närhet som blickar, men även på tillhandahållandet av en varm social gemenskap som består av omtanke och omsorg i syfte att skapa lugn och trygg stämning. Talaren säger sig “hellre” vilja göra detta än att hålla tal (men likväl håller han ett tal; jfr nedan). Precis som i fallet med det metaforiska “som om” (jfr. ovan) så är detta ett hypotetiskt tillstånd: “hellre än att hålla tal, skulle jag egentligen, på ett mera påtagligt sätt...”. Detta avspeglar således snarare en viljeinriktning än en direkt handling, men precis som i det ovanstående fallet hämtar detta sätt att formulera sin kraft från att detta uppfattas precis så som det säger sig vilja göra. Eller också bygger det på en värdering av själva viljan att göra något (tanken är det som räknas) och den intention som ligger i ett yttrande räknas alltså i någon mening som dess realisering. I en konkret talsituation försiggår detta spel mellan det lugna kommunikativa flödet, å ena sidan, och de kommunikativa uppbröten, å den andra, i ett rasande tempo (trots att talet i sig genomförs långsamt och med värdighet) som gör att de som lyssnar inte hinner reda ut det komplexa samspelet mellan yta och djup utan i de flesta fall “går” lyssnaren “på” de effekter som de metaforiska relationerna skapar. Uttrycket “skulle jag egentligen” är klart hypotetiskt-konditionalt (“skulle”) men markören “egentligen” är ett ord som är avsett att skapa intryck av intentionell autenticitet. I balansen mellan det hypotetiska och det autentiska finns det en möjlighet att förstå det senare ledet som det starkare, dvs. förutsättningen att uttrycket är hypotetiskt är mindre viktigt än att det är autentiskt. Jag vill inte så tvivel om att denna intention faktiskt var den som talaren avsåg (därom kan vi inte veta någonting om vi inte får dennes version, och talet kan ju sägas vara en sådan version som vi måste lita på) men i princip så är det väldigt lätt att uttala intentioner och därmed få det önskvärda att framstå som något reellt eller konkret. Man kan säga sig vilja saker genom att uttrycka en intention och man kan därmed bli tagen på allvar, det är en talhandling som förpliktar. Att bli tagen på allvar är en förutsättning för

att intentionen skall kunna räknas som giltig – uttrycket “det är tanken som räknas” bygger också på förutsättningen att tanken kan bedömas som giltig. Löften räknas bara som riktiga löften om de uttalas av den som uppfattas vara pålitlig. En intention som uttrycks av en systematisk lögnare tas inte på lika stort allvar som om det uttrycks av en person som man har stor respekt för. Intentionen är alltså beroende av tilliten till autenticiteten. Även om dessa storheter beror av varandra kan man säga att det är betydligt svårare att bli tagen på allvar än att uttrycka en intention. Att bli tagen på allvar är dock möjligare i en situation som i stort präglas av allvar och känslighet i val av ord i tilltalet till den andra människan. Ordet “egentligen” som fungerar som en förstärkning eller en garant för intentionaliteten markerar också ett hypotetiskt tillstånd bortom detta som just nu äger rum. “Egentligen” skulle man vilja göra något annat fast man inte gör det. Även detta uttryck bygger på en kontrast mellan det som sker och det som inte sker men som skall upplevas som om det faktiskt sker. Ordet “egentligen” är ett emfatiskt uttryck som betonar den olyckliga diskrepansen mellan det som är och det som borde vara. Själva detta olyckliga förhållande uttrycker ett erkännande dels att det som sker faktiskt är det som faktiskt äger rum, men dels att det “egentligen” borde ske något annat. Det andra som inte sker ”smittar” dock av sig på det som sker så att det nästan framstår som om det intentionella tillståndet redan är här. Denna komplexa transponering av det faktiska och det möjliga och önskvärda samspelar i förståelsen av sådana uttryck. Precis som ovan noterats är det värt att påpeka att kontexten för att lyssna till ett tal i en speciellt laddad situation är väldigt annorlunda gentemot exempelvis denna retrospektiva (och spekulativa) analys av några delar av talet när det läses som en text. Detta tillstånd är ordlöst och betonar istället en konkret taktill omsorg eller skapandet av en trygg social kontext.

(3) Det tredje alternativet till den vanmäktiga tystnaden är det aktiva lyssnandet: “Jag skulle vilja finnas till för var och en som vill berätta om sina hemska upplevelser från ett paradiset som plötsligt förvandlades till ett helvete.” Talaren säger sig vilja finnas till för “var och en som vill berätta” vilket innebär att vilja lyssna till dessa personers vittnesmål. Specifikt utgörs dessa personer av dem som personligen och på plats har upplevt förvandlingen av semesterparadiset i Sydostasien. Det är dessas berättelser snarare än de berättelser om saknad som släktingarna här hemma kan skapa som exemplifieras. Att lyssna och finnas till, att vara den tilltalade och den som får höra berättelser om en dramatisk förvandling är att försätta sig i en situation av kommunikativ underordning. I ambitionen att vilja vara den som finns till för den som vill berätta

markeras snarare lyssnarens roll än interlokutörens, även om inget explicit sägs om att denne inte i sin tur bör prata alls. Möjligheten av ett sådant element av ömsesidig konversation är mindre viktig än det faktum att den som berättar sin historia är den som ges initiativet för hur kommunikationen skall avlöpa. Den lyssnande lyssnar till berättelser, eller “finns till” för den som vill berätta, vilket innebär en explicit vilja att ta på sig denna roll. I denna roll ingår också att frivilligt exponeras för den dramatiska förvandlingen från paradiset till helvete, vilket kan ses som en substitution för det som den berättande en gång upplevde. Att frivilligt ta på sig denna roll är i någon mening att också vilja ta på sig den lidandes roll som den berättande en gång konkret genomlevde (och fortsätter att plågas av). Frivilligheten och den kommunikativa underordningen fungerar som det pris eller offer som den lyssnande betalar för att efterlikna den autenticitet som den berättande kan ha känt.

Uttrycket “det känns som om orden tagit slut, eller som om de aldrig funnits” kan således ses som en kritik i huvudsak riktad mot det monologiska talets akuta brister i tider av sorg. Det är också en kritik riktad mot det monologiska talets förment “läkande” kraft, i brist på bättre ord. I talet preciseras detta till att gälla “de ord som skulle formulera vår sorg, saknad, vanmakt och vrede”. Det är dessa funktioner talet borde ha haft men inte längre har. Det som har förlorats är själva kommunikationen i dess logiska form men även dess rationella karaktär som bygger på möjligheten att “*formulera vår sorg...*” (min emfas). I ordvalet “formulera” kan man ana att en rationell potential betonats snarare än expressiva ord som “uttrycka” eller liknande. Själva formuleringen gäller dock inte i första hand rationella kategorier, även om språkets formuleringsförmåga bygger på en sådan rationalitet, utan sådant som “sorg, saknad, vanmakt och vrede”. Kommunikationen kapitulerar alltså inför styrkan i vissa känslor och tillstånd som griper tag i människan och som förmår att sätta språket ur spel. Men inte totalt, för kvar finns de andra kommunikativa möjligheterna vilka alla kan förväxlas med språklöshet men som inte är det. Med exemplifieringen av dessa kommunikativa möjligheter tar kungen ett mer interpersonellt perspektiv på kommunikation och träder in i rollen av den som är tyst, den som vill omfamna och trösta och den som frivilligt lyssnar.

Efter denna reflektion kring kommunikationens begränsningar säger kungen att det trots allt är den sedvanliga kommunikationen som gäller: “Men det är med ord jag kan förmedla till Er alla som drabbats...”. Vi har redan sett att den

hypotetiska karaktären på det ovanstående talet om de kommunikativa begränsningarna hela tiden kommuniceras klart, lugnt och värdigt. Därmed har vi av analysen redan förstått det som talaren nu gör explicit, nämligen att det endast är med ord han kan förmedla någonting. Detta explicita återinträde i den icke hypotetiska verkligheten är således ett fiktivt återinträde, eftersom talaren redan har befunnit sig där, dels genom den konkreta gestaltningen och dels genom spelet mellan det hypotetiska och det reella. Men det är ett återinträde som bidrar till att förstärka den skenbara transponering som ägt rum, dvs. den skriver historien i talet som om det faktiskt hade ägt rum någonting annat. Ordet "kan" i "kan förmedla" uttrycker samtidigt att mycket av det som tidigare sagts kanske faktiskt ändå var hypotetiskt och önsketankar och att det som talaren faktiskt "kan" göra är att prata, inte att försätta sig i hypotetiska tillstånd. Några rader längre ner säger han igen: "Med ord får vi försöka nå fram till varandra". I denna mening noterar vi att den, till skillnad från den som nyss omtalades, bygger på första person pluralis som subjekt under det att det förra bygger på första person singularis, i det för denna text så karaktäristiska spelet mellan "jag" och "vi" (jfr. nedan). Här bör också noteras den tentativa karaktären på denna kommunikation ("med ord") då den försiktigt beskriver denna som ett "försök" från oss ("vi") att "nå fram till varandra". Detta kan ses som en maning till försiktighet i kommunikationen och att denna försiktighet har att göra med vad som tidigare sagts, nämligen att detta är en ovanlig situation där språket på många sätt kan upplevas som bristfälligt. Det tentativa uttrycker således en kommunikativ moral (tala försiktigt med varandra) men också den prövande och oavslutade karaktären på detta samtal ("försöka nå fram"), som om vi är ovetande om hur det skall sluta, hur de olika parterna skall uppfatta det som sägs och om de överhuvudtaget kan uppleva närhet i kommunikationen. Denna tentativa karaktär påminner om att det finns en förutsättning i kommunikationen om flodvågskatastrofen som vi varken kan eller bör bortse ifrån, nämligen hedrandet av dem som mist livet och omtanken om dem som har sorg och saknad.

Ett viktigt tema i detta tal är relationen mellan föräldrar och barn (jfr. nedan) och även detta tema ges flera kommunikativa ingångar. Kungen säger att alla vuxna i barns närhet skall "vara lyhörda för vad de säger och signalerar. För att ge dem de svar de ber om, försiktigt och varligt. Ovisshet kan ibland skapa mera ångest än vetskap." Lyhördheten skall gälla både det som de "säger" och det som de "signalerar", vilket är en maning till extra vaksamhet eftersom inte allt som kommuniceras har karaktären av att vara sagt, utan detta kan också

uttryckas med "signaler". Allt som sägs finns således inte i orden utan i en vidare repertoar av beteenden inför vilka den vuxne måste mobilisera en större känslighet för denna form av kommunikation. Men det innebär också att den vuxne skall vara beredd att tala klarspråk, att inte maskera sanningen, utan "våga" ge svar om man har några. Svaren här kan handla exempelvis om döden och om att det ännu finns eller snarare inte finns hopp att hitta de saknade. Det kommunikativa rådet, som följer omedelbart efter kungens berättelse om sin egen saknad efter fadern (jfr. nedan), får autenticitet genom den tidigare berättelsen och framstår som det erfarna barnets råd till de vuxna snarare än den vuxnes råd till andra vuxna. Detta kan läsas som en bekännelse att kungen själv upplevt en ångest som skapats av ovisshet trots att han själv ville ha vetskap. "[D]e svar de ber om" kan läsas som de svar kungen bad om men aldrig fick, eller fick för sent. Kungen skriver således med inlevelse in sin egen historia i den situation som de föräldralösa barnen nu lever i. Den aktiva rollen som personligt subjekt förstärker de andra dragen i talet där första person singular explicit förekommer.

(b) De mänskliga relationernas politik

Det andra temat i talet som vi väljer att fokusera på gäller kungens sätt att tala om mänskliga relationer, om familjer, barn och vad det innebär att vara man och visa känslor. Det är givet att detta är ett centralt ämne i ett tal som presenteras i en kontext när många människor har förlorat sina anhöriga, barn som har blivit föräldralösa och vuxna som har förlorat sina barn när de oskuldsfullt lekte på stränderna i Thailand, utan att hinna fly från den kommande flodvågen. Talet ges den första vardagen efter juledigheten, samma dag som skolorna börjar en ny termin och när en del bänkar förblir tomma i klassrummen. Som nämndes inledningsvis, syftar ceremonin och talet till att hedra dem som mist livet, men samtidigt till att stödja dem som känner sorg och saknad. Det är en stund för gemenskap där det också finns en stor tilltro till gemenskapens helande kraft, eller detta är i alla fall något som kungen argumenterar för. Själva gemenskapen framstår som ett skyddande värn mot det "obegripliga, övermäktiga och oförklarliga" och det är till en sådan god gemenskap han vill uppmuntra de lyssnande.

Här nämns explicit "kamratkrets" och "skolklass" som exempel på gemenskaper som utsatts för en förlust. Något längre fram i talet återkommer kungen till detta: "I många skolor kommer bänkar att stå tomma. De kommer aldrig mer att användas av de barn och ungdomar, som för bara några dagar sedan satt där med levande tankar om nuet, framtiden och livet." Att detta är första dagen i skolan efter juledigheten och att det är skolbarn som saknas förtydligas på detta sätt. I övrigt framträder inte dessa exempel på sociala gemenskaper som viktigare än familjen.

Den gemenskap som framför andra framställs som självklar och god är således familjen, men det är också den gemenskap från vilken man förlorat "nära och kära", sin "familj" eller "syskonskara". Denna mindre gemenskap har, precis som skolklassen, således utsatts för ett hot från "övermäktiga" krafter. Den större gemenskapen vid ceremonin är tänkt att bidra till en lindring för dessa förluster, eller åtminstone bidra till att skapa ett hopp om en ny tillförsikt om framtiden. Sättet på vilket vissa gemenskaper har drabbats av sorg och hur andra gemenskaper träder in för att skapa sociala kvaliteter genom dess förluster, är inget unikt tema just för detta tal, utan ett tema som ofta återkommer i såväl politiska som mer existentiellt orienterade tal. Familjerna och de mellanmänniska relationerna ges dock här en större plats än andra möjliga enheter, som exempelvis myndigheter och organisationer. Talet är riktat direkt till människor i deras egenskaper av medlemmar i en social gemenskap och det syftar till att uppmuntra dessa medlemmar att ta sitt ansvar för att bidra till sorgearbetet och läkeprocessen. En politiskt orienterad analys av detta tal skulle troligen göra gällande att den stora närvaron av direkt tilltal och konkret ansvar pekar i riktning mot den stora betydelse som familjen har, vilket ofta förekommer i värdekonservativa politiska sammanhang. Familjen har givetvis stor betydelse för alla människor, oavsett politisk tillhörighet, men som objekt för ansvarsutkrävande i ett offentligt tal har det kanske en mer framskjuten position bland de konservativa. Man kanske också kan se denna fokusering som ges av kungen som en del av dennes ceremoniella uppdrag, eftersom han genom lagstiftning är förhindrad att intervensera i politiska skeenden. Att exempelvis tala om familjen framstår då som politiskt relativt oförargligt och som något som alla människor troligen kan hålla med om och förenas i. Samtidigt ger denna politiska tvångströja utrymme för en typ av värderingar som mer hör hemma i konservativa kretsar. Skenet av neutralitet i politiska frågor blir alltså en väg att framföra dessa familjepolitiska åsikter. Nu skulle nog många låta bli att göra sådana politiska analyser av kungens tal, just för att situationen är så präglad av sorg och saknad att det skulle kännas cyniskt att spekulera om dess politiska

förutsättningar. Många skulle nog också uppleva det som direkt kränkande att bli påmind om sådana förutsättningar i en starkt känslös situation som dessutom bidragit till att fungera socialt läkande. Syftet med denna analys av det familjepolitiska temat är inte att kränka människor, men att peka på talet som en familjepolitisk intervention. I ett utsatt skede träder kungen fram för att tala om sociala och kulturella värden och för att befästa familjens roll i den sociala gemenskapen.⁹

En viktig del av detta tema är den roll som barnen ges och särskilt relationen mellan barn och vuxna. På många sätt har talet barnen som fokus, både i rollen av saknade och i rollen av föräldralösa. Talet riktas till de försvunna barnen, till de kvarvarande barnen och till dem som möter barnen. Redan i inledningen exemplifieras de som försvunnit med någon som "var en självklar del av vår familj, kamratkrets, skolklass eller syskonskara" dvs. det för snarast tankarna till barn snarare än vuxna som kan vara medlemmar av sådana sociala grupperingar. Tidpunkten för talet sammanfaller med den första vanliga måndagen efter juledigheten, samma dag som skolorna börjar om på nytt, vilket ger anledning att ånyo tilltala barnen. Denna tidpunkt lyfts fram explicit av kungen: "Nu börjar en ny termin i landets skolor, efter ett jullov som inte blev som vi önskat." Han påminner om att vissa bänkar kommer att stå tomma och att vi kommer att känna saknad. Det är givetvis en ljus och hoppfull bild som tecknas av de egenskaper som kännetecknade dessa försvunna barn, något som framstår i skarp kontrast till det mörker som i övrigt präglar sorgen. Barnen hade "levande tankar om nuet, framtiden och livet". De hade livet framför sig. De spred också "vänskap, glädje och livfullhet" omkring sig.

Något som understryker att barnen är talets huvudsakliga adressat är också identifieringen av dem som saknar: "föräldrar, syskon, anhöriga, lärare och ledare". Dessa sociala grupperingar för snarast tankarna till vuxna människor i deras roller som föräldrar, lärare eller på annat sätt myndiga personer i relation till vilka en förlust har uppstått. Detta utgör en logisk balans till det ovanstående utpekandet av barnen som den grupp som huvudsakligen har förlorats. Utan att vara precis renodlade så bidrar dessa sociala kategorier kontrapunktiskt att förstärka varandra.

⁹ Det bör betonas att familjen är ett viktigt och återkommande tema i kungens tal till folket. I jultalet 2004 säger han bl. a: "Julen är i våra traditioner årets största högtid. Den är på ett särskilt sätt familjens högtid. Då vill vi vara tillsammans med våra nära och kära" (---) "Våra barn är det dyrbaraste vi har. Alla vi föräldrar vill väl ge våra barn det bästa, och då menar jag inte i första hand i materiellt avseende."

Det är i detta sammanhang, ganska exakt i mitten av talet, som kungen distanserar sig själv från sin roll som ceremoniell person och i synnerhet den ceremoniella roll som kungligheten har haft i kulturhistorien. Detta är när kungen tillfälligt abdikerar från sin privilegierade roll och presenterar sig i första hand som medmänniska. Detta är, tillsammans med användningen av personligt tilltal (jfr. nedan) en del i eskaleringen av den process där kungen blir vanlig och som kulminerar i den centrala biografiska berättelse som vi strax skall analysera. Kungen presenterar först ödmjukt sin egen möjlighet att ge svar på de frågor som förlusten lett till: "Jag önskar att jag hade ett bra svar". Detta påstående är i sin tur ett svar på frågan "Hur ska vi kunna bära den saknaden?". Han medger alltså att han inte har sådana bra svar, att han befinner sig i samma situation som andra ("föräldrar, syskon, anhöriga, lärare och ledare") som inte vet hur de skall orka hantera förlusten eller hur den skall kommuniceras (jfr. ovan). Den förutsättning som impliceras här är att man vanligen har sådana svar, men att denna situation är exceptionell och svarslösheten blir då ett tecken på denna exceptionella karaktär. Därefter gör han ett hypotetiskt språng till en annan värld, till sagornas värld där ju kungarna ofta har en exceptionell makt och förmåga: "Tänk om jag, som kungen i sagorna, kunde ställa allt till rätta och sluta berättelsen med "att sedan levde de lyckliga i alla sina dagar". Denna transponering till en för både barn och vuxna välkänd fiktiv värld syftar till att markera skillnaden mellan att vara kung i sagorna, utrustad med exceptionella egenskaper och alltid ha färdiga svar på svåra frågor, och att vara kung i verkligheten, dvs. att inte alltid ha svar och att i övrigt likna vilken sörjande medmänniska som helst. Kungens idealiserade roll som en problemlösare i sagorna var ofta det som gjorde att de problem som sagorna aktualiserade, kunde få ett lyckligt slut, även om frasen "sedan levde de lyckliga i alla sina dagar", noga räknat, snarare är sagoberättarens avslutning på berättelsen än något som kungen säger. Men det är enligt sagornas logik kungen som har möjliggjort det lyckliga slutet, ofta med hjälp av tappra riddare, renhjärtade unga människor och kloka gummor. Den retoriska funktionen hos denna diskrepans mellan den idealiserade kungen och den vanliga kungen vänds till en fördel vilket också blir tydligare i de kommande styckena där betoningen av att vara en vanlig medmänniska framstår som något både ofrånkomligt och mättat av dygderikhet och ansvar. Potentiellt kunde transponeringen till sagornas värld utgöra grunden för en kraschlandning i anonym mänsklig vanmakt, men så blir inte fallet. Att kungen på detta sätt talar om sig själv i tredje person i en hypotetisk roll som universell problemlösare är

ett mycket intressant sätt för honom att distansera sig från de kulturella förväntningarna på en kung, som kanske särskilt är vanligast bland barn men förekommer även hos vuxna.

“Precis som Ni”, säger han, är jag “bara en sörjande, sökande medmänniska”. Detta att kungen frivilligt och tillfälligt detroniserar sig själv fungerar troligen som en grund för igenkännande hos dem som lyssnar. De som lyssnar och som givetvis själva inte är kungliga blir tillfälligt en del av kungligheten i och med att denne “stiger ner” till folket genom att säga sig vara en del av dem. Detta är historiskt sett troligen inte unikt eftersom det är en fråga om hur legitimiteten hos en auktoritetsperson kommuniceras. Men effekten av det hela är att de som lyssnar berikas av en slags kunglig aura när denne detroniserar sig själv, även om det bara är i en mycket hypotetisk och konventionellt fikionaliserad mening. Man kan säga att kungen avstår från en fiktion (den magiska kungen i sagornas värld) till förmån för en annan (den vanliga kungen som en man av folket). Just det faktum att kungen säger sig inte vara den idealiserade kungen, men att han delar de egenskaper som vi andra har, är ett uttryck för den “kungliga vanligheten” – jag hade här lika gärna kunnat säga “folkligheten” eller “mänskligheten”.¹⁰

I de kommande styckena kontrasteras barnen och de vuxna återigen i en relation av ömsesidig hjälp. Först tecknar han bilden av hur de vuxna vill finnas till hands för barn och unga, lyssna på deras berättelser och titta på deras teckningar. Dessa kommunikativa uttryck förmedlar barnens upplevelser och känslor av sorg och vrede. De vuxnas roll är här, i analogi med de kommunikativa alternativ som beskrivits ovan, att vara underordnade barnens behov vilket förstärks med: “Vi vuxna finns här för att skydda och hjälpa Er.” De vuxna ges här rollen av att vara hjälpare och beskyddare vilket förstås inte är ovanliga förväntningar på föräldrar och vuxna i relation till barn. Men det betonar också att ansvaret bygger på en auktoritär relation – barnen uttrycker känslor, de vuxna finns där och hanterar detta med sitt beskydd. Det intressanta är att i det kommande stycket inverteras dessa roller, så att nu blir barnen de som kan hjälpa de

¹⁰ Jag har här valt “vanligheten” framför de andra uttrycken av följande skäl. “Folkligheten” ger mer associationer till en kulturell kategorisering, som i uttrycken “folklig musik” och “folklig smak”. Uttrycket har också använt i politiska sammanhang men även ibland i kungliga kontexter för att tala om de kungligheter som lyckats göra sig populära bland människor. “Mänskligheten” fungerar dels som en kvantitativ kategori (“hela mänskligheten”) och dels som en bestämning av vissa moraliska egenskaper. På så sätt stämmer “mänskligheten” överens med “vanligheten” eftersom också det senare uttrycket betecknar en moralisk attityd, men även en social reduktion (jfr. nedan). “Mänskligheten” blir dock mindre lyckad i och med att dess motsats “omänskligheten” både verkar alltför kategorisk och ger associationer till grymhet. Motsatsen till “vanligheten” skulle kunna vara “ovanligheten” vilket är bättre, men likväl leder detta tankarna till mystiska fenomen. Ibland har jag använt “ovanlig” som motsats till “vanlig”, men vissa gånger när detta leder fel har jag använt “särskild” som dess motsats.

vuxna genom att "finnas hos oss". I själva verket, framgår det, är barn och vuxna helt jämställda i relation till det "obegripliga" och i relation till det som vi inte vill ska hända. Men barnens hjälp består snarare i närvaro än i hjälp och beskydd. Likheten mellan barn och vuxna förekommer också i relation till det obegripliga och av detta kan man kanske sluta sig till att denna jämställdhet inte gäller i relation till det som är begripligt, men detta baseras enbart på en indirekt slutledning. Det är troligt att en lyssnare till talet snarare fokuserar på den likhet som framställs mellan barn och vuxna än på de olikheter mellan dem som består.

Härefter följer talets centrala berättelse där kungen personligt berättar om sin egen förlust av sin far:

Många barn har förlorat en eller båda sina föräldrar. Jag tror jag vet vad det vill säga. Jag har själv varit ett sådant barn. Min pappa omkom i en flygolycka när jag var mycket liten. Så jag vet vad det betyder att växa upp utan en pappa. Jämfört med många andra barn hade jag det säkert bra, men för ett barn är en förlorad förälder alltid oersättlig. Jag vet något om den saknaden.

Kungens personliga biografiska bekännelse gör att han placerar sig i en roll som är jämställd med de barn som nu i flodvågskatastrofen har förlorat en eller bägge av sina föräldrar. Och han gör det inte enbart i den hypotetiska dimension som tidigare varit ett så kraftfullt redskap i talet, utan han gör det på det mest trovärdiga sätt man kan presentera anspråk på autenticitet, dvs. genom att själv berätta att man varit med om något liknande. Det finns ingenting som överträffar det självupplevda. Här fullföljs den tidigare självvalda detroniseringen från sagornas fiktiva kungavärld, med en stark berättelse i jagform som skildrar kungen som barn och hur han förlorar sin far. Han vittnar om vad det innebär att sakna en förälder och att en sådan förlust för ett barn är oersättlig. Med denna berättelse får vi ett vittnesmål från ett barn som förlorat sin förälder. Att detta sedan är ett barn som förlorat sin far i en flygolycka för femtio år sedan och inte ett av de barn som nu förlorat sina föräldrar i Khao Lak, har ingen som helst betydelse. Det har heller ingen betydelse att den som nu berättar om hur barnets förlust kan kännas nu är vuxen och inte längre barn. Här påpekas också explicit av kungen det förhållande att alla barn i detta fall är jämställda, det spelar ingen roll om man är barn i en kunglig familj eller i en vanlig familj. Inför det oersättliga är vi alla lika. Detta förstärks av att kungen omtalar sin far som "pappa" snarare än "far" eller det mer

officiella “kronprinsen”, som brukligt är i kungliga kontexter.¹¹ Som lyssnare blir detta barnets vittnesmål, bevarat i det känslomässiga minnet hos en vuxen man – själva minnet av stark saknad och sorg blir en säker indikation på att den vuxne bevarat barnet inom sig, den unga människa som upplevde sorg och saknad upplever detta fortfarande. Denna person kan på ett trovärdigt sätt träda in i stället för de barn som idag har förlorat sina föräldrar för att ge röst åt deras sorg.

Denna berättelse är ovanligt personlig för att förekomma i ett kungligt tal i ett officiellt ceremoniellt sammanhang och som sådant är det märkvärdigt. Berättelsen har också figurerat ofta i kommentarerna efter talet just i dess egenskap av att vara en avvikelse från denna norm. Men det är värt att fundera över vilka kommunikativa funktioner denna berättelse har. Den förvandlar talaren till ett barn som vittnar om en förlust och i denna egenskap blir det en utgångspunkt för hur människor bör kommunicera i katastrofens efterarbete (jfr. ovan). I det följande stycket betonas denna kommunikativa uppmaning:

Jag vill därför be Er, alla vuxna i dessa barns närhet att vara lyhörda för vad de säger och signalerar. För att ge dem de svar de ber om, försiktigt och varligt. Ovisshet kan ibland skapa mer ångest än vetskap.

Kungen upprepar här att vuxna har en speciell roll i relation till barnen, och denna roll består i en kommunikativ underordning (jfr. ovan). Påminnelsen om detta kan ses som en indikation om att det vanliga förhållandet är det motsatta, dvs. att barn har en kommunikativ underordning. På så sätt kan man se kungens kommunikativa råd som en uppmaning att invertera eller åtminstone balansera rollerna mellan barn och vuxna. Uppmaningen består också i den direkta viljan att föräldrar ska berätta vad de vet, inte försöka dölja fakta. Barnen ber om svar och om de vuxna har dessa svar måste de ges, även om det kan vara smärtsamt. Kungens argumentation är att det uteblivna svaret kan vara mer smärtsamt och ångestframkallande än den smärtsamma vetskapen. Den goda viljan att skydda barnen från sanningen om död och förintelse måste här vika undan för en princip om sanningssägande. Funktionen med kungens berättelse om sin barndom är att framstå som en autentisk talesman för barn som upplever förlust, det är som barnens ställföreträdare kungen ger de kommunikativa råden till de vuxna att vara lyhörda men att samtidigt inte tveka att säga sanningen om de har vetskap om den.

Under loppet av talet har vi sett hur kungen successivt har distanserat sig från sin roll som kung och i stället betonat sin roll som medmänniska. Han har också trätt in i rollen

¹¹ Catharina Grünbaum (2005) “Carl Gustaf med kungen?”, *Dagens Nyheter* 26/2 2005.

som det sörjande barnet. Tillsammans utgör detta avsteg från den mer formella rollen som kungen brukar ha i officiella sammanhang. I talets avslutande del betonas detta ånyo, först genom ett påpekande om manlighet och känslor och sedan genom ett förnyat betonande av medmänsklighetens sublima karaktär.

Kungen gör en historisk kontextualisering av sin roll som man: "Jag, liksom många andra män i min generation, är ovan att visa känslor." Detta är också ett slags erkännande, i likhet med den tidigare biografiska berättelsen, av de historiska förutsättningarna för att vara en man med känslor. Han uttrycker det som att män i hans generation är "ovana" vid att visa känslor, inte att de inte kan visa känslor. Denna ovana är något som man kan bli av med genom att, som det sägs i det följande stycket, "[v]åga visa svaghet, värme och känslor". Kungen kontrasterar de för hans uppväxttid tidstypiska manliga egenskaperna styrka, kyla och bristande känslor, med en vilja att åtgärda dessa. Enligt honom framstår det som ett bättre alternativ om män, även de män i hans generation som är ovana vid detta, kan använda sitt manliga mod för att eftersträva en mjukare framtoning där egenskaper som svaghet, värme och känslor inte längre är något som misskrediterar dem. Man kan se detta som ett brott mot de historiska förväntningarna på mannen, men ett brott som samtidigt ligger mycket i linje med det sätt på vilket könsrollerna förändrats under de senaste decennierna. Berättelsen om manlighet och känslor placerar också den tidigare berättelsen i ett klarare ljus. Av berättelsen om kungens egen förlust av sin pappa kan man nu förstå, att omgivningen för denna förlust inte uppmuntrade honom att visa känslor. Han växte upp utan far och utan förväntningar på att visa känslor, för att i stället vara stark och kylig i sin roll som man. Samtidigt som kungen retrospektivt kritiserar det bristande sorgearbetet i sin barndom liksom begränsningarna i de könsspecifika förväntningarna på känslor, ger han också detta en förklaring som är av historisk karaktär och som i sin tur inte innebär att någon specifik person klandras. Att det var så förklaras mer ett utslag av de konventioner som var typiska för en generation. Men det framstår också som uppenbart att kungen inte längre försvarar dessa generationsspecifika förväntningar på mannens bristande känslomässiga engagemang. I ljuset av den förändrade relationen mellan det personliga och det politiska, bl. a som en effekt av feministisk politik, är detta inte så konstigt, men i ljuset av den roll som kungen haft och ännu har som en symbol för manlig överhöghet, är det ganska märkvärdigt.

Talets sista del kulminerar i en bekännelse till den sublima karaktären på den medmänsklighet som tidigare varit ett ackumulerande tema i talet. Kungen har visat sig

som ett personligt jag, en medmänniska, som en kung som inte har sagokungens magiska egenskaper, som ett sörjande barn, som ett ställföreträdande barn, som en tidstypisk man med ovana att visa känslor, och allt detta kulminerar i frasen “Men att bara vara människa är ändå mycket stort”. Människor är svaga, de visar värme och känslor men de har inga säkra svar på frågorna om ondska och det oförklarliga. Det är detta som är att “bara vara människa” och det är detta som är något stort. Förvandlingen av de mänskliga “svagheterna” från brister till dess styrka är en process där det “att bara vara människa” blir någonting sublimt. Vi kan visa varandra tröst och stöd och vi kan lägga “våra masker åt sidan och våga vara medmänniskor”. Som demaskerad medmänniska har man klivit ut ur sin officiella roll eller den roll som generationsspecifika förväntningar styr, och blivit en del av något universellt och homogent, en medmänsklighet. Temat om medmänskligheten rimmar väl med det inledande talet om den gemenskap som skall skapas för att ersätta förlusterna. I medmänskligheten kan alla ingå, hög som låg. Ingen är för fin för att avstå, inte ens kungen som traditionellt är den nationella symbolen för den mest upphöjda sociala statusen. Att kungen kan och vågar ta ett sådant steg, på tvärs mot konventionerna och maskerna, blir en paradigmatiske handling i syfte att uppmuntra alla andra att göra detsamma. Kungens demonstrativa och självvalda detronisering och hans sublimes uppgående i en vanlig mänsklighet blir en prototypisk modell för oss andra att följa. Om kungen kan, så kan vi alla. Detta ställföreträdarskap har psykodynamiska och sekulära egenskaper, men det finns också religiösa paralleller till hands för dem som exempelvis tillhör den tolkningsgemenskap där Jesus betraktas som en gudomlig representant i mänsklig gestalt. Jag vill inte driva denna tolkning för långt och påstå att kungen här medvetet likställer sig med Jesus. Jag vill bara påpeka att tematiken om “nedstigandet” till medmänniskorna och de följande anspråken på den sublimes karaktären i “att bara vara människa” är ett retoriskt grepp med klara religiösa förebilder. För kristna människor torde det vara möjligt att förstå detta som en parallell till Jesus biografi och den förebildliga effekten detta anses ha. Samtidigt bör det betonas att denna förvandling av Jesus från Gud till människa och omvänt, metaforiskt är modellerad efter de sociala hierarkierna vid den tiden där kunglig upphöjdhet blev en tillgänglig modell för att beskriva denna förvandling. Det bör också betonas att kungens anspråk är mer modesta, men likväl sublimes. En kristen tolkning av detta skulle kunna vara att vi alla människor skall följa Jesu exempel och bli en människa, utan att vi för den skulle göra några anspråk i övrigt på att jämnställas med Jesus. De framförs med försiktighet och inte med anspråk

på egocentriskt självförhärligande. Syftet är att mobilisera en social gemenskap som kan fungera tröstande och stödjande i den bästa meningen. Referensen till det sociala livet som bestående av människor som bär masker markerar att kungen också bär en sådan mask, en kungamask, och att detta ingår i hans roll.¹² Men i vissa stunder präglade av unika förutsättningar, exempelvis denna, krävs att människor avstår från de roller som konventionellt tilldelats dem. Ordvalet "masker" hör snarast hemma i en dramaturgisk, psykoanalytisk eller socialpsykologisk tradition, där det sociala livet beskrivs som ett spel mellan människor som styrs av konventioner och förväntningar. Man ser framför sig Gustav III och maskeradbalen. Men här uttrycks också något mer fundamentalt, nämligen att det finns möjlighet att nå en universell mänsklighet om dessa masker läggs åt sidan, det är nästan som om läggandet åt sidan av maskerna till förmån för den universella mänskligheten är ett villkor för att det goda sociala läkandet genom trygghet och gemenskap skall kunna uppstå. Att kunna göra detta är en handling som präglas av mod, eftersom en stor del av våra identiteter är knutna till de sociala roller som vi har. Att vara medmänniska är att "våga" kliva ut ur sin roll och att "våga" visa sig sårbar inför den osäkra existensen utan skyddet av sociala roller. Bejakandet av denna osäkerhet framstår som en ny trygghet, eftersom det är vad vi har gemensamt när rollerna, maskerna och de säkra svaren lagts åt sidan.

(c) Spelet mellan "jag" och "vi" – den kungliga vanligheten

Vi har redan sett att ett viktigt tema i talet är den frivilliga kungliga detroniseringen till förmån för ett medmänskligt ansvarstagande. Detta framställs paradigmatiskt av kungen i syfte att uppmuntra andra att visa mod i fråga om att avstå från deras konventionella sociala roller. Jag har kallat detta den "kungliga vanligheten", den process när kungen likställer sig med vanliga människor och får detta att framstå som någonting sublimt. Detta syns än tydligare om vi tittar på hur fördelningen av personliga pronomina ser ut i talet. Fördelningen är på följande vis: ord som "vi", "vår" och "oss" används totalt tjugofyra gånger; ord som "jag" och "min" används tjugo gånger; ord som "Er", "Ni" och "Du" används totalt nio gånger. Några saker förtjänar här att påpekas. Först att det

¹² Billig (1998:67f) diskuterar idén med "the royal job" och sättet att förstå att en människa spelar en roll som exempel på hur detta framställer verksamheten som mindre mystisk och mer pragmatisk. Billig tolkar detta språkbruk i ljuset av nyliberaliseringen och en strävan efter att göra upp räkningen med offentlig förvaltning som skedde i England under premiärminister Margaret Thatcher.

råder en relativt jämn distribution mellan pronomina i första person singular och plural. Denna jämställdhet återkommer också i den frekvens med vilken meningar inleds med ett pronomen. Sju gånger inleds meningar med "vi" och åtta gånger inleds de med "jag". Det är värt här att påpeka att en sådan jämställdhet inte är helt typisk för kungens tal. Som en jämförelse är fördelningen i några tidigare tal följande. "H.M. Konungens tal vid Riksmötets öppnande den 14 september 2004": "vi" tio gånger; "er" fyra gånger; "jag" fem gånger (varav två gånger i uttrycket "Drottningen och jag"). "H.M. Konungens jultal 2004": "vi" fyrtio gånger; "er" fjorton gånger; "jag" tjugoåtta gånger". I talet till Riksmötet förekommer "vi" dubbelt så många gånger som "jag" och i jultalet är övervikten ungefär en fjärdedel. Öppnandet av Riksmötet kan sägas vara mer formellt än jultalet som av tradition kommit att utvecklas till en mer personlig hälsning från kungen till folket. Ceremonin över avlidna och saknade i katastrofen i Sydostasien skulle troligen räknas som ett formellt tillfälle, men kungen väljer mot förväntningarna att hålla en personlig ton som t o m överträffar det personliga tonläget i jultalet.

Detta understryker det faktum som vi tidigare pekat på, nämligen att kungen vill markera en högre grad av personlig närvaro, att kliva ut ur sin officiella roll och möta människor på en mer jämlik basis. Detta har sina politiska motsvarigheter i de kommunikativa processerna som styr den politiska kommunikationen mot "informalisering"¹³ och "vanlighet".¹⁴ Det är inte längre ovanligt att politiker kallar varandra vid förnamn, men innan Mona Sahlin började med detta så var det mycket sällsynt. Idag är det inte längre ovanligt att ministrar leker i tevesofforna och gullar med hamstrar, men för bara tio år sedan var det sällsynt. Informaliseringen av politiken och "sahliniseringen" av det politiska språket¹⁵, har pågått under en tid och successivt har också kungahuset delvis kommit att följa denna våg av förväntningar på hur tilltalet till befolkningen skall kunna se ut utan att riskera legitimiteten.

En annan aspekt som är värd att kommentera ovan är att det i transkriptionen av talet alltid förekommer stor bokstav på andra persons pronomen ("Er", "Ni", "Du"). I andra transkriberade tal på hovets webbsida förekommer detta också (men inte alltid helt konsekvent). Detta är givetvis inget som kan höras i själva talet, men det är uttryck för att man med transkriptionskonventionen vill lyfta fram en respektfylld syn på dem man talar till i texten. Samtidigt som kungen i någon mening detroniserar sig själv (även om det bara är i retorisk mening), givetvis utan att förlora i status och legitimitet, så upphöjs dem

¹³ Fairclough 1992

¹⁴ Economou & Forstorp 1996

¹⁵ ibid

man talar till. Detta är en slags inversion av tidigare förhållanden där det officiösa “Vi” när kungen talar om sig själv, s.k. pluralis majestatis, ursprungligen användes som ett tecken på att han talade i folkets namn, men senare fungerade som ett konventionellt uttryck för kunglig makt. I stiftelseurkunderna till Svenska Akademin säger exempelvis Gustav III:

Vi hafve därföre beslutit, att upprätta ett Samhälle eller Akademi endast för Svenska Språket, den Vi velat helga åt de ädlaste af alla tidsfördrif: Vältaligheten eller Skaldekonsten” (NE, band 15, s. 164).

Sådana rester av pluralis majestatis finns ännu i vissa texter och stadgar som citeras i formella sammanhang, men som språkbruk är det i princip övergivet. Viljan att tala i folkets namn sker dock med andra medel och som vi sett i analysen av detta tal så sker detta med mycket effektfulla metoder. Den kungliga legitimiteten återfinns i hans sätt att kunna tala i folkets namn så att detta accepteras av folket. Tidigare skedde detta med “vi” nu sker det med “jag”. Det sker inte längre med pluralis majestatis utan på andra sätt. Därför kan man se talet vid ceremonin i stadshuset som en konsolidering av denna kungliga legitimitet, men med användning av den personliga biografien och en vädjan till allmän medmänsklighet, snarare än upphöjdhet som ett medel.

I talet upprättas tidigt en balans mellan “vi” och “jag” som kan sägas avspegla den balans mellan de plurala och singulara formerna i strukturen i dess helhet. Redan i andra stycket ställs dessa parallellt: “Vad kan *vi* säga och vad kan *jag* säga” (min emfas). Mot slutet av talet överväger dock “vi”-formen, helt i linje med kungens vilja att tala om vikten av att upprätta en gemenskap bestående av medmänniskor. Jag-partierna fyller snarast funktionen av att vara autentiska vittnesmål av sådant som kan användas för att argumentera för ett “vi” och en gemenskap. Användningen av “jag” är således ett viktigt strategiskt och retoriskt grepp för att stödja en autenticitet. Men detta “jag” underordnas ett “vi” som består av medmänniskor. I denna roll har kungen ingen annan eller mer privilegierad roll än någon annan. Alla har vågat lägga sina masker åt sidan, även kungen, och har således klätt av sig sina roller och uppgår tillsammans i ett medmänskligt kollektiv. Man kan säga att talets “jag”-partier fyller funktionen av att vara de tillfällen då kungen explicit kliver ut ur sin roll som kung: han talar om “jag” när han diskuterar de kommunikativa problemen i samband med sorg och saknad; han talar om “jag” när han distanserar sig från den roll som kungen har i sagornas värld; han talar om “jag” när han berättar om sin barndoms saknad efter pappan; han använder “jag” när han i barnets

ställe vädjar till andra vuxna att vara varsamma i sin kommunikation med barnen som förlorat sina föräldrar. Det är givetvis ingenting konstigt med detta eftersom "jag" i alla dessa sammanhang fyller funktionen av att vara ett vittnesmål eller görs i syfte att åstadkomma en transponering av status uppifrån och ner, från kungligheten till vanligheten. Däremot kan man säga att det är just användningen av "jag" i dessa sammanhang som gör det möjligt för kungen att kraftfullt argumentera för betydelsen av ett "vi". Det förtjänar att betonas att trots att den kvantitativa förekomsten av "jag" och "vi" är relativt jämn, och mer frekvent än i andra tal, så är det ändå "vi" som dominerar. Det personligt hållna talet är således ingenting som tycks syfta till att framhäva kungen själv på kollektivets bekostnad, utan syftar till att stärka detta kollektiv genom att själv göra sig till en helt vanlig del av den medmänskliga gemenskapen. Det förtjänar att påpekas att tron på en universell mänsklighet förekommer inom många ideologiska system, exempelvis inom kristendomen och islam, men även inom sekulariserade normativa moralsystem som FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Men en effekt är förstås att kungens popularitet stiger drastiskt. En kommentator säger "med det här talet blev kungen min kung".¹⁶ Mest dramatiskt är här den personliga berättelsen om förlusten av pappan, men även den distansering han gör av sig själv i relation till sagokungarnas värld. "Jaget" i sagokungshistorien står i kontrast till de magiska egenskaperna som sagans kungar hade. I dess motsats återfinns den svarslösa, sörjande och sökande människan, ett osäkert "jag" som också är i behov av en gemenskap som skydd. Man får nästan intrycket av att den ensamma och inte längre magiska kungen tar sin tillflykt till att vara en av folket för att undkomma sin isolering.

Vi har tidigare nämnt att kungens tal vid ceremonin var det inslag som fick mest kommentarer i tidningarna efteråt: "Ordens otillräcklighet var ett centralt tema" i "kungens mycket öppenhjärtiga och personliga tal".¹⁷; "Men än talar kung Carl XVI Gustaf, och han går långt utanför sin ordinarie yrkesroll".¹⁸; "Från utskälld kung till firat majestät".¹⁹, "Så skapades "nye kungen"" (---) "Kungen är kung igen" (---) "succétalet" (---) "Talet blir en succé för monarkin" (---) "Kungen är tillbaka på banan".²⁰ I *Expressen* får läsarna höra av sig och det blir sammanlagt tjugosex olika röster som alla ger mycket starkt vittnesbörd om hur positivt de tagit till sig talet. "med det här talet blev kungen

¹⁶ *Expressen* 19/1 2005

¹⁷ Björn Ewenfeldt (IT) (2005) *Aftonbladet* 10/1 2005

¹⁸ Karin Thunberg (2005) "Sorgtyngd start på vardagen", *Svenska Dagbladet* 10/1 2005.

¹⁹ Anna Careborg (2005) *Svenska Dagbladet* 15/1 2005

²⁰ Daniel Nyhlén & Claes Petersson (2005) "Så skapades "nye kungen"", *Aftonbladet* 17/1 2005

min kung!"; "Jag är stolt över vår Konung!"; "Så har vi aldrig hört kungen tala någon gång förr"; "Så talar en KUNG!"; "Ett mycket bra och jordnära tal. Han lät som en av oss "vanliga".

(2) Den kungliga vanlighetens paradoxer

Jag har analyserat kungens tal vid en ceremoni i Stockholms Stadshus den 10 januari 2005. I analysen har jag betonat att det personliga och biografiska inslaget i talet, tillsammans med användningen av vissa pronomen, bidrar till att kungen vill framstå som vanlig eller mänsklig.²¹ Ämnet för talet är också att uppmuntra till en social gemenskap i vilken vi alla klär av oss våra konventionella masker och roller och i stället är medmänniskor. Han distanserar sig från den formella, högtidliga och sagolikhande rollen som kungen traditionellt har förknippats med för att i stället framställa sig själv som en sökande och sörjande medmänniska. Han vittnar om mänsklig och manlig sårbarhet och presenterar därmed en bild av kungen och mannen som många har svårt att känna igen, men som många, att döma av de positiva kommentarerna, uppenbarligen tilltalas av. Vi har också sett att denna process av frivillig och tillfällig detronisering av kungen är någonting som tycks stärka snarare än försvaga legitimiteten i dennes roll. Kungen kan alltså sägas vinna i förtroende genom att tillfälligt avstå från de egenskaper som gör honom till den han är, dvs. till kung. Vissa kommentatorer uppfattar kungen som mer legitim och mer kunglig nu sedan han tillfälligt blivit en av oss, i opinionsundersökningen får han betydligt större förtroende efter sitt tal.²² Vi har ovan sett hur kungen (och hans talsskrivare) kommunikativt har gått till väga för att skapa denna vanlighet. Man kan fråga sig varför kungen vill framstå som vara vanlig, dvs. vilka funktioner har detta? Är kungens förutsättningar för att vara vanlig likartad eller annorlunda mot de som vanliga människor har? Hur ser egentligen relationen ut mellan "kungligheten" och "vanligheten", är inte dessa motsägelsefulla? Frågorna pekar på flera dilemman i detta kommunikativa och auktoritära åtagande som viljan av att framstå som vanlig innebär,

²¹ Detta är ett exempel på hur ordet "mänsklig" kan leda fel och det är ytterligare en orsak till varför jag snarare valt ordet "vanlig". Att bli mänsklig kan betyda att man kommer från ett annat tillstånd som innebär att man är "omänsklig", vilket vore absurt att anta i detta sammanhang. Ordet "ovanlig" å andra sidan utgör en lämplig antipod till den vanlighet som vill åstadkommas.

²² Som vi nämnt tidigare är detta inte ett ögonblickligt resultat av just detta tal, utan del i långvarig process i vilken tilltalsordningen blivit enklare och kungen regelbundet i sina jultal blivit mer personlig.

vare sig det gäller för en kung, en politiker eller programledare i TV.²³ I detta avsnitt skall jag analysera några av den kungliga vanlighetens paradoxer.

I analysen av talet har pekats på hur olika kommunikativa strategier används för att få kungen att framstå som "vanligare" än vad han är. Utgångspunkten för talet och för kungens kommunikativa situation överhuvudtaget, är ju att han är annorlunda än andra människor. Det är denna annorlundahet (alteritet) med dess ärorika historia och majestätiska utvaldhet som gör honom till den han är. Oftast har kungadömet som sin primära funktion att bevara denna unika och privilegierade funktion och att på så sätt vara den främsta symbolen för sitt land. I historisk tid kanske kungen var den enda symbolen för sitt land med en sådan extremt framskjuten position, men i våra tider gäller detta även för kulturpersonligheter som konstnärer och författare, framgångsrika idrottsmän och -kvinnor samt företagsledare och det symboliska värdet i transnationella företag som Volvo, Ericsson och SKF. Utgångspunkten för varje framträdande av kungen är att han är något annat än vad vi andra människor i en demokrati är. Visserligen har kungen idag en undanskymd roll i det politiska livet och fungerar i sin roll huvudsakligen som ceremoniell person både i riksdagen och i försvarsmakten. Även om kungen är förhindrad att direkt delta i det politiska livet så bedrivs det ändå opinionsbildning av honom och av hovet. Kungen är exempelvis engagerad i miljöfrågor, i idrott och värnar om familjens plats i det sociala livet. Dessa frågor uppfattas dock vara så allmänmänniska att han kan driva dem utan att göra politiska övertramp. Att framstå som vanlig är alltså ingenting som är självklart för kungen, det är någonting han aktivt måste argumentera för. Potentiellt är denna vanlighet någonting som skulle kunna utmana hans unika position, så det gäller därför att presentera hans vanlighet på ett sådant sätt att det inte hotar dennes legitimitet utan snarare, om möjligt, stärker den.

Vi har sett exempel i talet på hur kungen frivilligt avstår från sin historiska roll och medvetet vill framstå som en jämställd medmänniska. Att detta tillfälliga avstående har effektfull retorisk verkan råder det ingen tvekan om, med tanke på hur talet mottogs och hur kommentatorer uppfattade att han stärkt sin roll. Men det bör betonas att denna retoriska verkan i talet hela tiden bygger på det växelspel som finns mellan "kungligheten" och "vanligheten". Det ger absolut inte samma retoriska effekt om en vanlig människa (om nu en sådan genomsnittsperson finns och hur denne då ser ut) gör anspråk på att vara vanlig, för det är något som alltför väl stämmer väl överens med

²³ Economou & Forstorp 1996; Street 2001

förväntningarna. Men om kungen har samma anspråk är det uppseendeväckande eftersom det är resultatet av ett medvetet arbete hela tiden i kontrast mot förväntningarna. Man kan därför säga att kungen blir vanlig enbart på grund av att han fortfarande är kung. Detta är givetvis inget som tar bort upplevelsen av denna skiftning i social status som en kvalitet, men det pekar på att denna växelverkan är fundamental och konstitutiv för vad han vill uppnå. När kungen framstår som vanlig är han fortfarande kung, han är inte helt och hållet vanlig. Även om han säger att han helt har lagt bort kungamasken så kan vi aldrig bortse från att han ännu är kung. Det är detta förhållande som gör att hans vanlighet också kan presenteras med anspråk på att vara en sublim vanlighet. Men det är inte enbart detta som gör det sublimt, utan det är också hans synpunkt på storheten i denna vanlighet som gör det sublimt ("Men att bara vara människa är ändå mycket stort"). Minnet av hans upphöjda status och ekot av hans kungliga mask hänger ännu kvar trots att han explicit säger sig ha avstått från dem. Detta är en effekt som inte skulle kunna uppnås med lika stor säkerhet om den gjordes av en person med mer ordinär social ställning, även om det givetvis också är en fråga både om retorisk skicklighet och attityden hos den som lyssnar eller bemöter dessa anspråk – vi bör påminna om att en speciell etik alltid betraktar den andra människan som "upphöjd" eller som subjekt för respekt i form av vår "nästa".²⁴ Man kan därför säga att kungens anspråk på att vara vanlig alltid är en form av socialpsykologisk och dramaturgisk konstruktion. Det bygger på att han ännu är exceptionell, men det är som exceptionell *och* vanlig som han kan hyllas för sitt mod att avstå från sin roll, om än bara tillfälligt. Just det tillfälliga är viktigt att betona här. Att kungen framställer sig som vanlig i ett tal betyder inte att han alltid gör anspråk på att detronisera sig själv. Att vilja vara vanlig är således ingen permanent abdikation, det som ju är den mer konsekventa formen av statusförändring för en kung i riktning mot folket. När kungen säger sig vilja vara en av oss är han det i egenskap av en människa som deltar i sorgen och saknaden efter försvunna och dödade i flodvågskatastrofen. Det råder inget tvivel om att tidpunkten för detta omfattar själva talet men troligen mer än så. Den retoriska effekten är åtminstone den att om kungen säger sig vilja vara medmänniska så vill han vara det under en längre tidsrymd än den som talet varar. Åtminstone får vi som lyssnare intrycket av att hans ambition att vara en sökande sörjande medmänniska är ett autentiskt erkännande som i grunden förenar oss som människor. Vi kommer alltid att ha detta gemensamt, åtminstone för dem som delar synen att det är möjligt att uppgå i en gemenskap som är

mer grundläggande än den som de sociala rollerna tilldelar oss. Men att vi har detta medmänskliga gemensamt betyder dock inte att vi alltid kommer att få se en kung som vill framstå som vanlig. Snarast kommer detta att leva kvar som ett minne av detta tal och som en påminnelse av att vi förenas i djupet av vår mänsklighet, inte att vi på andra sätt är likvärdiga. Kungen fortsätter att förvalta sitt ämbete och ta rollen som officiell representant. En ständigt vanlig kung vore inte kung. De temporala effekterna av kungens vilja att vara vanlig är således både tillfälliga och bestående (i alla fall för dem som lyssnat på talet och tagit till sig just detta).

Samtidigt som detta illusionsmakeri utgör förutsättningarna för denna tillfälliga sociala transformation så vore det oklokt, eller i alla fall cyniskt, att tvivla på de uppriktiga avsikterna med detta tal. Kungens intention att vilja vara en av oss har uttryckts starkt och effektivt av honom och det är ungefär vad han kan göra. Många kommentatorer vittnar också om autenticiteten i hans tal. Vi behöver nog inte tvivla på att detta verkligen är vad han vill. Vi behöver kanske inte tro att han bara "spelar" vanlig för att vinna poäng i popularitet. Och även om hans tal är resultatet av en medveten kommunikativ strategi och en performance, dvs. iscensatt som ett "spel", behöver inte heller detta tas som intäkt för att han verkligen bara gör detta på låtsas. Förutsättningen att den kungliga vanligheten är resultatet av ett illusionsmakeri behöver heller inte innebära att det skulle sakna autenticitet eller vara effektlöst. Dessa förutsättningar som gör detta till en social illusion är ofrånkomliga. Det vore alltså inte en rimlig karaktäristik att påstå att kungen endast vill "verka" vara vanlig, trots hans egen medvetenhet om illusionsmakeriet. Vi har sett i talet att kungen arbetar med spänningen mellan det hypotetiska och önskvärda å ena sidan och det verkliga å den andra. Vi har visat hur hans vilja att framställa sig på ett visst sätt faktiskt bara är uttryck för en intention. Även om han hade sagt "orden är slut, de har aldrig funnits" (vilket han inte sa) så hade de samtidigt uppfattats som hypotetiska och som verkliga. Det hypotetiska (på låtsas) är således en viktig del av talets metaforik och retorik. Detta är en situation som har mycket gemensamt med de illusioner som skapas på en teater. En skådespelares arbete med sig själv, för att travestera Konstantin Stanislavskij, är också kungens arbete med sig själv – ett spel med identitet, självpresentation, illusion och mötet med en publik som kan skapa nya vägar. Även om hela illusionen med vanligheten är en form av "lip service" uppfattas det troligen inte som sådant. Det är klart att det finns de som genomskådar sceneriet och regiarbetet, kanske även de som alltid är kritiska mot monarkin, men förutsättningen för kungens framträdande är alltid att det är en form av "lip service". Vad han själv tänker och känner

kan vi aldrig veta, men om vi tar honom på orden och övertygas av de biografiska bekännelserna får vi emfatiska uttryck för att hans förvandling är trovärdig. Och även om den inte skulle vara det så kan den ändå ha den effekten. Även om den absolut inte skulle vara det så kan det ändå ha den effekten, eftersom kungligheten uppfattas som en så upphöjd social institution.²⁵

Effekten av kungens förvandling till vanlig människa är av ett existentiellt och principiellt slag. Det är som sörjande sökande människa han är en av oss. Det innebär inte att vi var och en efter att ha lyssnat på kungens tal blir Carl Gustaf med kungen.²⁶ Det finns en stadfäst tilltalsordning som skall användas i relation till kungahusets medlemmar, något som tillämpas exempelvis i intervjuer med dem, och detta är något som också folket anses böra följa.²⁷ I samband med flodvågskatastrofen publicerade kungen och drottningen helsidesannonser i dagstidningarna där de uttryckte sitt tack till Kung Bhumibol, det thailändska folket och alla frivilliga som på ett självupppoffrande sätt hjälpt till med arbete eller gåvor.²⁸ Annonsen pryddes av det kungliga emblemet samt undertecknades av "Carl Gustaf" och "Silvia". I en språkspalt besvaras en insändare som uttrycker glädje över att kungafamiljen äntligen lagt bort titlarna med det svenska folket. I svaret framkommer det dock att detta är en missuppfattning. Bara för att kungen och drottningen undertecknar sitt brev på detta sätt betyder det inte att vi är "Carl Gustaf och Silvia med kungen och drottningen." (ibid) Efter att ha lyssnat på kungens tal har egentligen ingenting förändrats. Han är fortfarande kung och vi andra är vanliga människor. Enligt tilltalsordningen bör vi inte kalla honom "Carl Gustaf" utan vi är hänvisade "Ers majestät", "Ers kunglig höghet" eller ""kungen". Likväl har han med sitt tal lämnat ett intryck hos oss som talar om en mänsklig gemenskap och i talet har han lämnat sin majestätiska roll och blivit en av folket. Detta är återigen ett uttryck för de paradoxer som finns i den kungliga vanligheten.

Vi har ovan också betonat att kungens vilja att presentera en universell mänsklig gemenskap, tillgänglig för alla som kan ta av sig sina sociala masker, påminner om olika ideologiska system både inom den religiösa och den sekulära världen. Kristendomen är

²⁵ Det är denna tanke Bourdieu (1991; jfr. nedan) driver nedan när han menar att "recognition" är viktigare än "understanding" när det gäller att förstå hur den kommunikativa makten fungerar.

²⁶ Catharina Grünbaum (2005) "Carl Gustaf med kungen?", *Dagens Nyheter* 26/2 2005.

²⁷ Det som tidigare hette majestätsbrott hade sin grund i det romerska kejsardömets majestätsförbrytelse. I 1962 års brottsbalk (kap. 18) kallas brott mot kungens eller regentens person högmålsbrott. Det finns paragrafer i detta kapitel samt i kap. 5 om ärekränkning som tar upp olika sätt på vilket kungen behandlas t ex förtal, ärekränkning och förolämpning. Det är oklart om brott mot tilltalsordningen i sig skulle kunna utgöra underlag för de brott som listas i detta kapitel.

²⁸ Se exempelvis *Metro* 25 februari 2005.

en i västvärlden dominerande religiös ideologi som betonar en sådan allmänmänsklig gemenskap, likaså islam. I väst finns också sedan 1200-talet *Magna Charta* vilket är ett skydd för individens fri- och rättigheter och, i modern tid, från 1948 den allmänna förklaringen om de mänskliga rättigheterna som antogs av FN "som en gemensam riktlinje för alla folk och nationer". Viljan att etablera en allmänmänsklig standard eller ett skyddande regelverk för en gemensam mänsklighet är således en viktig del av den religiösa historien såväl som den sekulära. Inför kungens vilja att etablera en sådan dimension kan man givetvis fråga sig, eller snarare spekulera, om och hur detta har med de religiösa och/eller sekulära systemen att göra. Det leder för långt att genomföra en sådan diskussion här men vi kan konstatera att hans värdering av familjen konvergerar med synen på en existentiell allmänmänsklig gemenskap i det kristna värderingssystemet, vilket förstås inte är oväntat, givet att kungen är kung i ett kristet land, även om kyrkan inte längre är en del av staten. Det intressanta för denna analys är att konstatera att hans syn på denna allmänmänskliga gemenskap förutsätter en form av social reduktion. För att kunna vara medmänniskor måste man våga vara sårbar och svag, man måste våga vara osäker och lägga maskerna åt sidan. En sådan social reduktion är alltså förutsättningen för att uppnå den goda sociala gemenskapen, i alla fall den gemenskap som behövs i en krissituation. Som vi visat tidigare så ger kungen intrycket av att själv ingå i en sådan social reduktionsprocess och vi har visat att denna ambition bygger på det paradoxala förhållandet att han både gör det och inte gör det. Man kan säga att kungens vilja att vara en av oss, att bli vanlig, är den paradigmatiske sociala reduktionen. Man kanske även kan säga att han blir en av oss bara för att demonstrera giltigheten i den sociala reduktionen i allmänhet. Denna giltighet kan i så fall ses som ett uttryck för tron på att det finns en grundläggande allmänmänsklig gemenskap, särskilt tillgänglig i tider av sorg och saknad. Med denna tolkning kanske man kan drista sig till att påstå att kungen blir personlig och vanlig för att det utgör ett slags offer i demonstrationen av giltigheten i den medmänskliga gemenskapen. Han berättar inte sin historia för att han i första hand vill dela med sig av sin biografi eller för att han vill skilja ut sig själv från sagornas kung, utan för att han vill göra en filosofisk-antropologisk bekännelse. Huruvida denna bekännelse mest är religiös eller sekulär eller både och, kan vi här inte avgöra.

Vi har här sett några exempel på olika funktioner i den process där kungen blir vanlig. Paradoxerna och motsägelserna är flera och själva denna transformation tycks inte vara möjlig utan att paradoxerna finns där. Man kan alltså säga att utan paradoxerna skulle den kungliga vanligheten inte kunna åstadkommas. Även om kungens nya rådgivare har

erfarenhet både av politisk kommunikation (Eliasson) och marknadsföring av teater (Jernberg) så betyder inte detta att kungen själv eller hans familj eller gamla medarbetare skulle sakna inflytande över det sätt på vilket hans officiella tal utformas.²⁹ I talet är det ganska lätt att läsa in (eller övertolka) en medvetenhet om människans roller, en medvetenhet om den kristna traditionen och en medvetenhet om den politiska kommunikationen i en tid av kris. De kommunikativa problemen som möter kungen i Stadshuset den 10 januari handlar både om svårigheten (o/möjligheten) att tala om det svåra, dvs. svårigheter förknippade med en emotionell och moralisk kommunikation, men även svårigheter förknippade med hur rollen som utvald och upphöjd³⁰ skall kunna förenas med att demonstrera en tro på allmänmänniskligheten. Som den upphöjde möter kungen utmaningen att vilja representera de som känner sorg och saknad, han vill också representera en sörjande och sökande medmänniska i allmänhet. Som kommunikationsvetenskapliga problem är dessa mycket intressanta, eftersom allt detta måste åstadkommas i den sociala interaktionen. Vanliggörandet av kungen (eller vanliggörandet av någon annan representant) kan ses som en självpresentation som måste åstadkommas med kommunikativa strategier, vilket den ovanstående analysen har påvisat.

Vanligheten är en komplex företeelse alldeles oavsett dess relation till kungligheten. Den komplikation och de paradoxer de bägge termerna uppvisar tillsammans är nära nog representativ för vanligheten betraktad för sig, något som jag utvecklat i en annan text.³¹ Vanligheten kan tyckas vara det enkla och självklara som ständigt pågår, men bl. a den etnometodologiska traditionen har visat att det rutinmässiga vardagslivet är ytterst komplext och det finns aldrig något som “går av sig självt”, utan allt vanligt produceras hela tiden av aktörerna i det sociala samspelet. Enkla experiment visar att det är mycket lätt att rubba denna grundläggande ordning genom att ifrågasätta någon mycket detaljerad aspekt av en rutin som tas för självklar. Vanligheten har ofta placerats i ett värderande mönster där det ibland kommit att beteckna något dåligt och ibland något

²⁹ I en tidning får vi närmare upplysningar om talets tillkomst: “Han [Riksmarskalken Ingemar Eliasson] bidrog också till kungens succétal i måndags. Riksmarskalken skrev ett första utkast och höll en tät kommunikation med Elisabeth Tarras-Wahlberg. – Men det var till största delen kungens eget verk, säger hon.” *Expressen* 17/1 2005.

³⁰ Ordet majestät (från lat. *maiestas*) betyder bokstavligen “värdighet” eller “upphöjdhet”. Ursprungligen syftade detta på den romerska republikens upphöjdhet men kom senare att beteckna kejsardömet och kungadömet upphöjdhet.

³¹ Per-Anders Forstorp (2004) “The politics of the ordinary: In search for the common touch”, ms, University of Iowa.

bra. I kungens tal ser vi exempel på en teori om vanligheten som tillhör den senare gruppen. Denna vanlighet blir i kungens tal t o m något stort, det vi i denna text har kallat det sublima. Denna vardagliga och tillgängliga sublima karaktär, där vi möts som svaga och sörjande, sökande och osäkra människor i syfte att stödja varandra, står i viss mån i kontrast till en annan existentiell dimension som också har en sublim karaktär, nämligen det som i talet kallas det "obegripliga, övermäktiga och oförklarliga". I denna spänning mellan två sublima motpoler, den ena positiv och den andra negativ, blir den positiva polen den mänskliga gemenskap som vi kan åstadkomma genom att ta bort våra masker och låta oss reduceras till mänsklig vanlighet. Man kan säga att det råder ett dialektiskt förhållande mellan dessa två sublima storheter, den positiva mänskliga delen får en del av sin sublima karaktär i det som kännetecknar den andra polen, den negativa och okända. Det som gör mänskligheten till något positivt är att det finns en styrka i den mänskliga gemenskapen där man tillsammans kan utgöra ett skydd och ett värn mot den negativa sublima polen. Ett annat sätt att värdera vanligheten är att likställa den med det låga och negativa. Denna tolkning förekommer inte alls i kungens tal, annat än som något outtalat som aktivt motarbetas till förmån för den mer positiva värderingen. Dessa upprepade positiva konnotationer kring vanlighet och medmänsklighet kan ses som ett aktivt sätt att inte låta en annan tolkning ges plats. I många andra sammanhang förekommer dock denna nedvärderande bild av det vanliga som i uttryck av typen "bara samma gamla vanliga", eller "som vanligt". Denna värdering av vanligheten tar fasta på det rutinmässiga och hemvanda som helt tycks sakna spänning och stimulans. Att en vardag ofta kan betraktas som vanlig i denna mening är säkert en effekt av upplevelsen av att man lever ett inrutat och förutbestämt liv. Å andra sidan kan samma rutinmässighet för andra människor vara till stor trygghet och glädje, så det betyder att denna regelbundenhet i sig inte nödvändigt leder till upplevelsen av en negativ vanlighet. Vanligheten i denna mening kan ses som en banalisering av något som är värdefullt. Rutinmässigheten skapar en förutsägbar och instängd kontext där sådant som skulle vara värdefullt "smittas ner" av det enkla och därför blir banalt. Vanligheten kan i denna mening också ses som en profanering, men detta har sin förutsättning i att det också finns något som kan profaneras och som är annorlunda beskaffat. Den vanliga motsatsen är förstås det heliga eller sakrala, som i en process av profanering, förvärldsligande, blir vanligt. En del lyssnare som ogillar det sätt på vilket moderna högmässor i den svenska kyrkan genomförs, med dans eller hip-hop, kan kanske tala om en profanering eller desakralisering av de kristna ceremonierna. En kritisk monarkistisk lyssnare till kungens tal

kan tycka att denne går för långt i sin vilja att tala till folket och skulle kanske fördrå att kungen upprätthöll sin distans (vilket vi i och för sig har visat att han ändå gör) snarare än att profanera sin roll. Vanligheten kan också ses som en avförtrollning eller demystifiering, en reduktionism där mer handfasta förklaringar ersätter de mer spektakulära förklaringarna, exempelvis när naturvetare sakligt omtolkar new age-teorier om verklighetens natur, eller när nationalekonomer förklarar hur inflationen måste motverkas för att upprätthålla köpkraften. Det är också möjligt att uppfatta kungen i talet som att han medvetet de-mystifierar sig själv och att detta då skulle vara något negativt.

Alla dessa negativa egenskaper kan också vändas till något positivt i den tidigare nämnda tolkningen av vanligheten. Således kan vanligheten i motsats till profanering snarare ses som en sakralisering. Detta påminner om den förskjutning som kungen gör i talet och när han beskriver "att bara vara människa [som] ändå något stort". Sakraliseringen av vanligheten har givetvis sin grund i en annan teori om vanlighetens lokalisering än den teori som hävdar att vanligheten innebär en profanering. Vanligheten kan också sägas vara mystifierad och förtrollad, både av de forskare som ser vanligheten som ett spännande och förunderligt objekt (etnometodologer och andra mikrosociologer), men också av människor som är allmänt förundrade över komplexitet, sammanhang och skönhet i världen, naturen, i tidens gång och vädrets växlingar. Denna mystifierade vanlighet kan ibland få panteistiska dimensioner, vilket faktiskt sker i vissa religiösa traditioner. Vanligheten kan uppfattas som unik, "ren" och autentisk. Den kan uppfattas som en renskalad dimension av den existentiella tillvaron, där konventioner och traditioner har skalats bort och vi möter existensen i dess renaste form. Vi har i den ovanstående analysen gjort gällande att kungen i sitt tal närmar sig en sådan teori om vanligheten som ett autentiskt tillstånd. Teologer kunde kanske tala om denna teori som ett exempel på en teori om hur gudomligheten blir immanent och antropomorfiserad.

I det avslutande avsnittet av denna uppsats skall vi relatera vår analys av den kungliga vanligheten till olika teorier om kunglighetens kommunikativa historia, dess sociologi och socialpsykologi, samt ta dessa teorier till hjälp för att reflektera kring den kommunikativa monarkin i ett demokratiskt tidevarv.

(3) Den kommunikativa monarkin i ett demokratiskt tidevarv

“Den nya kungen”, som en journalist kallar kung Carl XIV Gustaf efter hans framträdande i Stadshuset den 10 januari 2005, kan sägas utgöra svaret på ett dilemma som drabbar monarkin i ett demokratiskt statskick. Demokrati betyder ju folkstyre genom representantskap där alla funktionärer är valda (eller, kanske mindre direktdemokratiskt, utsedda av varandra) men detta gäller inte kungen som är den främsta symbolen för sitt land. Kungen är en del av den demokratiska monarkin, men denne är inte vald som andra funktionärer. Mer kritiska demokrater samlas ofta under kappan av att vilja inrätta en republik, under det att andra demokrater villigt accepterar att kungadömet finns kvar för att det fortfarande har en stark symbolisk betydelse för nationens historiska, kulturella och geopolitiska enhet, om den än saknar politisk funktion. Men, resonerar de, kungahuset har en annan form av legitimitet som baseras på traditionens makt, en av de tre auktoritetsformer som Max Weber listar i sin teori om auktoriteter (se nedan). Vissa tänker kanske att kungen i dagens samhälle är obsolet även i den symboliska rollen när vi har sådana utmärkta globalt accepterade galjonsfigurer som Jan-Ove Waldner och Ingmar Bergman, eller varför inte varumärket Absolut Vodka. Men det finns också avgörande skillnader, något som Michael Billig i sin analys av samtal om den engelska kungafamiljen, påpekar nedan. Till kungens möjligen obsoleta roll hör att han är förhindrad att intervensera i det politiska livet. Trots att han har officiella och ceremoniella uppgifter i det politiska systemet, exempelvis som officiell öppnare av Riksmötet, är han genom lagen förhindrad att ingripa. Som vi tidigare nämnt är dock kungen ändå i en position där han bedriva opinion om frågor som han och familjen betraktar som viktiga, och därmed kan man ändå säga att de fyller en politisk, om än inte partipolitisk, funktion. Hur man än ser på det så finns det vissa dilemman förknippade med att samtidigt ha en monarki och en demokrati, men inte värre än att vissa länder med dess befolkning i huvudsak anser att man löst denna samordning på ett bra sätt.³²

Med bakgrund i den tidigare analysen av talet och den kungliga vanlighetens paradoxer skall vi i detta avsnitt konsultera några olika teorier som har något att säga om dessa frågor hämtade från Thompson (2000), Weber (1968 [1922]), Bourdieu (1991) och Billig

³² Billig (1998:kap 1) ger vissa historiska förklaringar till att det brittiska kungahuset kommit att accepteras trots att det på många sätt strider mot demokratins idéer.

(1998). Dessa teorier blir några ytterligare förslag till tolkningar av det som sker i “the Kingdom of Make-Believe”.

Makt, synlighet och vanlighet

Medie- och kulturhistorikern John B Thompson beskriver de ekonomiska och politiska förändringsprocesser som äger rum i Europa från medeltiden och framåt, vilket särskilt handlar om den långsamma förberedelsen för framväxten av politiska och ekonomiska enheter med central administration och kontroll över begränsade territorier, nationalstaterna. I nationalstaterna spelade den militära makten en central roll för att bevaka territorierna och denna militära makt upphöjdes ofta till kunglig status. Möjligheten att föra krig förknippades med denna upphöjda status så att det kungliga överhuvudet var den yttersta garanten för försvaret av det geopolitiska området. I sin historik fäster han sig särskilt vid hur de framväxande medierna förändrar offentlighetens karaktär så att de politiska ledarna kan närma sig folket på ett nytt sätt. Hans exempel handlar huvudsakligen om politiker i den moderna meningen, dvs. valda representanter i ett demokratiskt system, men det kan även tillämpas på andra auktoriteter. I offentligheten skall det finnas öppenhet och synlighet för att tillgodose en publik, men i det privata finns ingen publik och där skall allt vara dolt: “A public act is a visible act, performed openly so that anyone can see, a private act is invisible, an act performed secretly and behind closed doors.” (Thompson 2000:36). I ett tidigare skede var den politiska offentligheten beroende av en viss typ av lokaler och platser där makten kunde visas upp, det som Thompson kallar “traditional publicness of co-presence”, men detta kommer med förändrade kommunikationsmönster och teknologier att ersättas av det han kallar “mediated publicness”. Vid högtidliga tillfällen fanns det sällsynta möjligheter för härskaren att visa sig för folket samtidigt som denne upprätthöll en klar distans till dem.

There were occasions when rulers appeared before wider audiences comprising, among others, some of the subjects over whom they ruled. These occasions included major public events such as coronations, royal funerals and victory marches. The pomp and ceremony on such occasions enabled the ruler to maintain some distance from his subjects while enabling them temporarily to see and celebrate his existence in a context of co-presence. But for most individuals in ancient or medieval societies, the most powerful rulers were rarely if ever seen. (ibid:38)

Kungar i det tidiga moderna Europa var mycket medvetna om sin roll som politiska ledare och självpresentationen var därför en viktig del av deras liv, något som exempelvis Peter Burke påpekar i sin bok om Louis XIV.³³ Vad vi idag kallar styling hos politiska ledare är därför inget helt nytt fenomen. I sin bok om den brittiska kungafamiljen, *The Ultimate Family* (1986), dokumenterar också John Pearson deras medvetna och professionella image-making.

Framväxten av medierade former för kommunikation medger en form av offentlighet som inte längre är beroende av platsen, en despatialiserad offentlighet. En sådan offentlighet medger nya former för självpresentation som saknar de restriktioner som den platsbundna gemensamma närvaron förutsatte. Thompson kallar detta för framväxten av "the society of self disclosure" där det blir möjligt för politiska ledare att visa upp sina personligheter utan större risk för att förlora legitimitet. De är inte längre bara ledare och som sådana opersonliga och oåtkomliga. De är också människor med känslor, svaghet och längtan.

The impersonal aloofness of most political leaders in the past was increasingly replaced by this new kind of mediated intimacy through which politicians could present themselves not just as leaders but as human beings, as ordinary individuals who could address their subjects as fellow citizens, selectively disclosing aspects of their lives and their character in a conversational or even confessional mode. (ibid:40)

Möjligheten att visa upp sig själv i ett "society of self-disclosure" är alltså helt beroende av mediernas framväxt, menar Thompson. Man bör kanske tillägga att det också handlar om en process där den politiska demokratiseringen normativt kommer att uppvärdera likheten mellan människor, en ideologisk förändring som samspelar med medieringen men i viss mån också kan tänkas utan denna. Den medierade intimiteten ersätter den opersonliga högdragenheten, men i denna process, menar han, försvinner också något av den ouppnåeliga aura som just omgärdar det högdragna. Vad man vinner i en sådan process är givetvis möjligheten att tilltala människor direkt för att vinna empati och sympati. Relationen mellan politiker och väljare går i riktning bort från den opersonliga undersåten i riktning mot relationen baserad på ett vänskapsliknande förhållande. Chansen för politikern att presentera sig "som en av oss" är en stor vinst för dennes strävan att ånyo och personligt återvinna sin legitimitet.

³³ Peter Burke (1992) *The Fabrication of Louis XIV*. New Haven: Yale University Press

Personaliseringen och informaliseringen av politiken är en process som medför möjligheter för legitimering och fortsatt stöd, men har också sina risker.

The more the political leaders and others sought to present themselves through the media as ordinary individuals with ordinary lives, the more likely it was that the audiences they addressed would be inclined to assess them in terms of their *character* as individuals – their sincerity, their honesty, their integrity, their trustworthiness. (---) By presenting themselves as ordinary individuals with their own values and beliefs, with their own personal lives and commitments and with their own reasons and motives for what they do, political leaders and others were giving character and integrity ever greater salience in public life. But character was an attribute by which they could just as easily be hung (ibid: 41)

Thompsons bok handlar huvudsakligen om politiska skandaler och hans ramverk bäddar också för att förstå på vilket sätt personaliseringen av politiken är ett resultat av den medierade intimiteten, men också att detta innebär en stor mängd av risker som vi också sett många exempel på i olika länder. En maktperson kan få sitt stöd genom att vara personlig, men denna kan också fällas på samma egenskaper, precis som skedde för Mona Sahlin i Sverige när hon som minister pratade om ekonomiska incitament som “godis” och senare fälldes för att ha köpt Toblerone åt barnen med departementets kreditkort.

Man kan förstå kungens tilltagande personalisering i samma historiska ljus, trots att denne idag inte är en politisk ledare i den mening som Thompson menar. Kungen är också i behov av att upprätthålla en legitimitet hos folket. Det finns hos många människor ett starkt intresse för kungahuset men det finns också kritiska republikanska röster som argumenterar att dess obsoleta karaktär talar för dess avskaffande. Den medierade intimiteten har i viss mån också påverkat det sätt på vilket monarkin presenteras, även om bevakandet av rätten till ett privatliv också är fortsatt viktigt för dem. Men i vissa formella sammanhang är det passande att vara personlig och vilja framstå som vanlig, vilket förstås inte betyder att kungahuset vill lägga bort titlarna med det svenska folket, lika lite som det betyder att politiker i allmänhet blir mer tillgängliga som privatpersoner bara för att de gullar med en hamster i ett TV-program. Denna process som kan förklaras med medieringen har betydelse för det sätt på vilket maktpersoner visar sig, inte bara i medierna utan även i andra sammanhang. Ceremonin i Stockholms stadshus i januari 2005 var en medierad händelse men det var också en typ av möte inför en stor publik som påminner om det som Thompson kallade “traditional publicness of co-presence”. Det var alltså samtidigt båda dessa typer av händelser, men

det som bestämde sättet på vilket kungen talade var den form av tilltal som är karaktäristisk för den medierade intimiteten. Ceremonin hade förstås också drag av den slags intimitet som betecknar situationer för sorg, i exempelvis en kyrka, där känslor, personliga bekännelser och sublimes deklamationer också har sin självklara plats. Hela ceremonin skall alltså ses i ljuset av att det influeras av alla dessa faktorer. Att kungen framstår som vanlig kan både förklaras av det faktum att han anpassar sig till den känslolagda ton och ödmjuka underordning inför människor som är i sorg som påbjuds i sådana sammanhang. Men samma personlighet hämtar också sina förebilder från den medierade intimitetens tradition. Kungen kan använda samma kommunikativa strategier som en politiker för att våga bli en del av folket när han uppmanar dem alla att våga bli en del av den stödjande medmänskligheten. Han tar det paradigmatiske steget till folket för att alla skall kunna följa efter och möjliggöra sorgearbete. Historikern Jan Lindegren menar att kungens sätt att tala i Stadshuset är ett uttryck för den mediala monarkin, som enligt honom började växa fram i Sverige under 1980-talet.³⁴

Det historiska perspektivet ger en bild av hur personaliseringen blivit en allt viktigare faktor i mäktiga personers självpresentation. Vi kan gå vidare med att fråga oss vilken dynamik det är som gör att vissa personer har en sådan makt.

Tre former av legitim makt

Max Weber identifierar tre olika typer av auktoritetsformer. Giltigheten hos dessa auktoriteter och den legitimitet de kan ha, baseras på olika grunder, rationella, traditionella och karismatiska. Dessa tre idealtypiska former utgör också auktoriteterna. Den rationella grunden för auktoritet baseras i juridiskt bindande regler och den som innehar ett ämbete har sin position enbart genom dessa. Den traditionella grunden innebär en tro på heligheten i ämbetet och dess långvariga, kanske t o m odödliga traditioner och den därmed sammanhängande giltigheten hos den som utövar detta ämbete. Den karismatiska auktoriteten bygger på människors vördnad inför en exceptionell helighet, ett utpräglat hjältemod eller någon annan föredömlig karaktär, samt de normativa mönster som följer på detta.³⁵ Utöver dessa tre "rena" typer identifierar Weber även den byråkratiska makten som karaktäristisk för makten i det moderna samhället.

³⁴ Tyvärr har jag just nu bara tillgång till en tunn källa till Lindegren, se Anna Careborg (2005) "Från utskällt majestät till firad kung", *Svenska Dagbladet* 15/1 2005.

³⁵ Max Weber (1968 [1922]) *Economy and Society*. Vol 1.

Den karismatiska makten beskrivs av Weber som att den på avgörande sätt skiljer sig från de egenskaper som den vanliga ("ordinary") människan någonsin kan ha tillgång till. Motsatsen till det vanliga, dess logiska motsvarighet, är det ovanliga eller särskilda ("extraordinary"). Weber tillägger att dess egenskaper som kännetecknar den karismatiska makten kan vara övernaturliga, övermänskliga eller åtminstone exceptionella. Ofta anses dessa egenskaper ha ett gudomligt ursprung, men inte alltid, de kan också ha en "exemplarisk" kvalitet. Till denna definition hör också att den karismatiska kvaliteten hos en personlighet är just knuten till denne snarare än till en institution. Den institutionella dimensionen av makt är det som hör hemma i den traditionella idealtypen.

The term "charisma" will be applied to a certain quality of an individual personality by virtue of which he is considered extraordinary and treated as endowed with supernatural, superhuman, or at least specifically exceptional powers or qualities. These are such as are not accessible to the ordinary person, but are regarded as of divine origin or as exemplary, and on the basis of them the individual concerned is treated as "leader" (*Economy and Society* Vol 1: 241)

Denna definition av en maktform stämmer inte helt överensstämmer med de förutsättningar som finns i kungens tal. Den stora skillnaden är ju att kungen är en del av den traditionella makten. En annan skillnad är att många kanske inte spontant skulle beteckna kungen, trots dennes personliga kvaliteter, som kännetecknad av en karismatisk personlighet. Ordet "karisma" i det samtida språkbruket tycks mer syfta på en form av energi och övertalningsförmåga eller en aura som en person utstrålar och smittar omkring sig, så som antyds genom det övermänskliga och gudomliga inslaget i Webers definition. Men en viktig aspekt som framhålls i dennes definition och som passar bra för våra analytiska syften är åtskillnaden mellan det vanliga och det särskilda. Med utgångspunkt från denna iakttagelse kan man troligen utsträcka Webers definition att gälla även sådana fall där den gudomliga kraften saknas och där den betvingande personliga utstrålningen inte är särskilt markerad, men där den skarpa åtskillnaden mellan det vanliga och det ovanliga föreligger. Notera att Weber inte inskränker detta till att gälla det gudomliga utan han påpekar också att det också kan vara exceptionella krafter eller kvaliteter, eller något som är exemplariskt. Jag skulle vilja hävda att det kungliga ämbetet utgör en makt, inte enbart i kraft av sin tradition, utan även genom denna möjlighet till åtskillnad mellan det vanliga och det ovanliga som är typiskt för den karismatiska maktformen. Detta betonas vidare i det följande citatet:

In its pure form charismatic authority has a character specifically foreign to everyday routine structures. The social relationships directly involved are strictly personal, based on the validity and practice of charismatic personal qualities. If this is not to remain a purely transitory phenomenon, but to take on the character of a permanent relationship, a “community” of disciples or followers or a party organization or any sort of political or hierocratic organization, it is necessary for the character of charismatic authority to become radically changed. Indeed, in its pure form charismatic authority may be said to exist only *in natu nascendi*. It cannot remain stable, but becomes either traditionalized or rationalized, or a combination of both. (ibid: 246)

Den karismatiska makten är alltså, som vi tidigare sett, radikalt åtskild från de vardagliga och rutinmässiga strukturerna. Denna åtskillnad är grunden för att den karismatiska makten skall kunna upprättas. Det karismatiska är något som bryter in i denna vanlighet och innebär ett avbrott i detta. Vidare i citatet beskriver Weber den karismatiska maktens utvecklingshistoria, dess början i personliga möten, dess behov av en grupp av följeslagare samt den ofrånkomliga institutionaliseringen av denna makt som traditionell eller rationell. Institutionaliseringen av karisma är ett av de viktigare temana i Webers sociologi. I dess mest typiska form, menar Weber, återfinns den karismatiska makten bara i ett ögonblick av tillblivelse (*in natu nascendi*). Överhuvudtaget är hans distinktioner “rena” typer som sällan existerar i en renodlad form, utan de utgör mer heuristiska verktyg för förståelse.

Med utgångspunkt från Webers idealtypiska distinktioner vill jag hävda att den form av auktoritet som kungen i sitt tal ger uttryck för har inslag av alla tre typer av makt. För det första finns det förstås en traditionell makt, kungahuset har sin historia, sin successionsordning och en legitimitet som förvärvats genom generationer. För det andra finns en rationell makt och även om denna i vår tid inte är politisk, finns ett system av lagar som skyddar kungahuset inte bara från ärekränkning och förtal, utan också, enligt kapitlet i brottsbalken om högmålsbrott, från våld, samt skydd av frihet och frid, liv och hälsa. För det tredje finns det en makt som grundas på karisma, nämligen att det råder en sådan stor distans mellan de vanliga människorna och den särskilda kungen. I analysen av talet har vi sett exempel på hur kungen är beroende av denna ovanliga makt även när han strävar efter att framstå som vanlig människa. Hans strävan att framstå som vanlig kan ses som exempel på ett tillfälligt uppbrott från den grund som utgör förutsättningen för den karismatiska makten, nämligen kungligheten som per definition är motsatsen till vanligheten. Hans medvetna och tillfälliga abdikation skulle kunna ses som något som motsäger den karismatiska maktens förutsättningar, men eftersom abdikationen bara är skenbar och snarast av ett existentiellt slag än ett reellt så föreligger fortfarande den

skillnad som legitimerar karismatisk auktoritet. Vi har också sagt att den i normalt språkbruk förekommande förväntningen på den karismatiska personligheten som den som är medryckande och fängslande, inte är den enda egenskap som Weber tar upp i sin definition. Lika viktig är den förutsättningen att det råder en oöverstiglig diskrepans mellan personen och folket.

Det kan tyckas vara ett märkligt steg att den karismatiska makten kan konsolideras genom att personen tillfälligt tycks avstå från det som utgör dess förutsättning, detta är också något som Billig återkommer till nedan. Men enligt denna analys är detta precis vad som sker (jfr. nedan). Och enligt flera kommentatorer, både journalister och insändare, har kungahuset stärkt sin roll med detta tal. Man kan fråga sig vad som egentligen händer när den yttersta världsliga symbolen för nationen och folket (förutom det religiösa) förvandlas från att vara icke-vanlig till att bli vanlig? Vad vi har visat i denna analys är att demystifieringen både är reell och skenbar. Den reella demystifieringen består i kungens bekännelse att de alla tillhör ett mänsklig existentiellt kollektiv, särskilt i tider av sorg. Den skenbara mystifieringen består i den förutsättningen att han ännu förblir kung.

Villkor för legitim kommunikativ makt

I några kapitel i *Language and Symbolic Power* kritiserar Pierre Bourdieu en mycket inflytelserik syn på språket som utvecklats inom s.k. Ordinary Language Philosophy dit han räknar bl. a Austin och den senare Wittgenstein. Men en liknande och likaledes inflytelserik syn på kommunikationen utvecklas av Habermas, trots att denne inte tillhör den ovan nämnda teoretiska skolbildningen, utan är en del av Frankfurtskolan med dess ideologikritiska ansats. Vad Bourdieu vänder sig emot i denna formella syn på språk och andra symboliska system är att den helt bygger på en analys av systemets intrinsikala egenskaper. Visserligen har just Austin och även Wittgenstein fokuserat på vad språket gör, dess performativa funktioner, och därmed kraftfullt bidragit till att lyfta upp vardagsspråket till en intressant nivå för analys och placerar detta i en kontext, men denna analys kan inte enbart som den gör hos de ovanstående, bestå i en analys av de prosodiska variationerna, eller i dokumentationen av syntaktisk komplexitet och ordvariation. Ett sådant sätt att se på symboliska system kan i bästa fall motivera ett närmare studium av den sociala kontexten i vilket dessa performativer anses utträta något. För att förstå villkoren för kommunikation och särskilt villkoren för legitim

auktoritär kommunikation hävdar Bourdieu att man måste studera villkoren för produktion och reproduktion av symboliska system i en social kontext men även den konkreta rituella funktionen hos ett yttrande. Hans teori är därför relevant för att belysa den form av kommunikativ makt som kungen representerar.

Bourdieu strävar att undersöka yttrandens mening och funktion inte enbart med utgångspunkt från dess formella egenskaper eller ens enbart med utgångspunkt från dess kognitiva egenskaper. Det räcker inte med att kognitivt förstå ett kommunikativt uttryck för makt, viktigare är att erkänna det som ett uttryck för kommunikativ makt. Makten kommer till språket från utsidan (“from the outside”) som symboliseras med den spira (gr. *skeptron*) som hos Homeros överräcks från en talare till nästa. Spiran är också en symbol för den kungliga makten och Bourdieu menar, i sin referens till Emile Benvenistes studier av det indo-europeiska språket, att dessa ritualer av kommunikation, makt och insignier är intimt länkade till varandra (ibid:109). Han pekar på det grundläggande förhållandet att den som gör anspråk på kommunikativ makt måste vara erkänd i sin roll som makthavare och att det är inte tillräckligt att denne påstår sig ha makt. Många exempel finns på personer som påstår sig ha sådan kommunikativ makt med som inte har det. Exempel finns också på att sådana försök att härska fallit platt till marken.

The specificity of the discourse of authority (e.g. a lecture, sermon, etc.) consists in the fact that it is not enough for it to be understood (in certain cases it may even fail to be *understood* without losing its power), and that it exercises its specific effect only when it is *recognized* as such. This recognition – whether accompanied by understanding or not – is granted, only under certain conditions, namely, those which define legitimate usage; it must be uttered by the person legitimately licensed to do so, the holder of the *skeptron*, known and recognized as being able to and enabled to produce this particular class of discourse: a priest, a teacher, a poet, etc.; it must be uttered in a legitimate situation, that is, in front of legitimate receivers (...) finally, it must be enunciated according to the legitimate forms (syntactic, phonetic, etc.). (ibid: 113. emfas i original)

Förståelsen av det som sägs må vara viktigt, men det är inget utslagsgivande kriterium på kommunikativ makt. Denna makt kan bara utöva sina speciella auktoritära egenskaper om den blir erkänd som sådan. Detta låter förstås tautologiskt, men det pekar återigen på att villkoren för en kommunikativ verksamhet inte kan bortses från den speciella kommunikativa handlingens innehåll. Detta är en konstitutiv relation som i sig har en cirkulär karaktär där produktion och reproduktion är beroende av varandra. Den som talar måste vara den som innehar tecknen på kommunikativ makt, i Bourdieus exempel

är det den som innehar en *skeptron*, dvs. en spira eller dess motsvarigheter, men det som sägs måste också utspela sig i en situation där det finns legitima lyssnare. Bourdieu talar också om de legitima "liturgiska" villkoren³⁶ som måste uppfyllas genom de legitima formerna för framställningen, men för att ha betydelse måste allt detta tillsammans rituellt iscensättas. Det räcker inte att ha en plan för hur makten kommunikativt skall etableras. Det måste också göras konkret.

Det rituella sammanhanget kan förstås både i en religiös och i en sekulär mening vilket också är ett vanligt sätt att gestalta politiska ceremonier inom den religionssociologiska tradition som studerar s.k. civil religion. Det rituella sammanhanget sätter igång den cykel av produktion och reproduktion som gör att makten kan bli en verksam faktor för auktoritet. I dessa rituella sammanhang pekar Bourdieu som visar på den avgörande betydelse som det aktiva erkännandet av makten har.

The language of authority never governs without the collaborations of those it governs, without the help of the social mechanisms capable of producing the complicity, based on misrecognition, which is the basis of all authority. (ibid:113)

Auktoriteten kan aldrig fungera, menar han, om det inte finns människor som aktivt är medskapande av denna form av makt, dvs. genom att själva tilldela en viss person denna makt.³⁷ Det krävs ett aktivt socialt samarbete som utgör en slags "medbrottslighet" ("complicity") och utan detta stöd finns ingen makt. Detta stöd menar Bourdieu baseras på en form av feltolkning (jfr. "misrecognition" ovan), nämligen det fel som utgörs av att personerna tror att ledaren har makt när det är de själva som producerar denna makt åt denne genom att lojalt anpassa sig. Den kommunikativa makten är i själva verket helt beroende av att de underordnade inte genomskådar dessa förutsättningar.

The symbolic efficacy of words is exercised only in so far as the person subjected to it recognizes the person who exercises it as authorized to do so, or, what amounts to the same thing, only in so far as he fails to realize that, in submitting to it, he himself has contributed, through his recognition, to its establishment. (ibid:116)

³⁶ Exempler i kapitlet "Authorized language. The social conditions for the effectiveness of ritual discourse" hämtas från religiösa kontexter, men skall vara applicerbart även på andra sammanhang där kommunikativ makt manifesteras.

³⁷ Karl Marx säger något liknande i första delen av *Capital* med referens till en form av relationer som Hegel kallade "reflex-categories". I sammanhanget diskuterar Marx värderelationer på varor och exemplet är linne: "For instance, one man is king only because other men stand in the relation of subjects to him. They, on the contrary, imagine that they are subjects because he is king." (Marx 1970:57, not 1; jfr Billig 1998:87)

För att se dessa teorier om hur kommunikativ makt etableras i relation till vårt exempel så kan man säga följande. Det är inte enbart avgörande vad kungen säger sitt tal, utan det krävs också ett erkännande av att han är en legitim person att lyssna till i en ceremoniell situation. Visserligen grundas denna analys på en läsning av talet som text men jag har eftersträvat att förankra denna i olika tänkta sätt att uppfatta talet i en konkret situation. Risker för övertolkning föreligger förvisso. Hela inramningen av talet är förberedd för att ge kungen, men även andra mäktiga personer ett sådant utrymme som gör att deras maktposition blir tydlig. Man kan säga att vad än kungen säger i denna situation kommer det att tolkas som ett uttryck för makt, av dem som erkänner denna makt. Hans utövande av makt är alltså inte helt och hållet beroende av vad han säger, även om vi i denna analys har fäst ett stort avseende därvidlag, men ibland har vi prövat just tolkningen att åtskillnaden mellan kungligheten och vanligheten föreligger alldeles oavsett hur autentisk denne är i sin strävan att upplösa dessa sociala dimensioner genom sin reduktion. Vidare fungerar Bourdieus analys för att förstå hur viktig publiken är för mottagandet av den kommunikativa makten, det är tack vare dem som makten blir möjlig i denna stund. Att sedan makten har en dragning åt det vanliga är inte ett uttryck för att makten upphör, utan att den på nytt konsolideras genom att påminna om hur kungen och folket i grunden är delar av en gemensam social kropp. Man kan säga att kungen i en högst konkret mening och med personliga bekännelser vänder sig till folket för att förnya sin legitimitet. Inte för att detta skulle vara nödvändigt i en med Webers terminologi rationell mening, utan för att förnya det folkliga stödet som i sin tur kan underlätta för den rationella maktens förnyande. Publiken torde vid kungens tillfälliga abdikation uppleva detta positivt som att han "stiger ned" till dem från en upphöjd position, snarare än att uppleva det konspiratoriskt som att han exploaterar dem för att kunna upprätthålla sin egen position. Detta drag att vädja om legitimitet hos folket genom att vilja framstå som en del av folket (att prata som oss; att vara en av oss; att se ut som en av oss) är en mycket vanligt förekommande strategi inom politik och medier i allmänhet.

Den diskursiva konstruktionen av kungligheten

Michael Billigs bok *Talking of the Royal Family* (1998 [1992]) baseras på ett stadium av sextio familjers sätt att prata om den brittiska kungafamiljen i slutet av 1980-talet. Perspektivet är retoriskt och socialpsykologiskt på en och samma gång i något som kallas

“rhetorical psychology” och som bygger på en förståelse av tänkandet i dess diskursiva formering. Perspektivet bygger även på tanken att det vanliga sättet att resonera (“common sense thinking”) är argumenterande till sin karaktär. Objektet för Billigs bok är det sätt på vilket vanliga människor resonerar om kungafamiljen. En av de poänger han vill lyfta fram är att sådant tal inte alls är så banalt och vardagsskvallrigt som man kan tro, utan det har vidare anspråk. Billig använder begreppet “double-declaming” för att tala om det sätt på vilket deras sätt att tala om kungafamiljen har en dubbel adress: “When speakers are making claims about others, they can also be making claims about themselves, either implicitly or explicitly. Thus, there can be a doubleness to their utterances.” (ibid: 87). Från Billigs sätt att diskutera “double-declaming” kan man göra en relevant metodologisk poäng, eller ställa en kritisk fråga till mitt eget sätt att göra denna studie. Kan man säga att talet om kungligheter inbjuder till “double-declaming” så att också jag i min analys åstadkommer en dubbel adress? Är det så att jag mystifierar kungen när jag analyserar hans tal? Är det så att min diskussion om det ömsesidiga beroendet mellan vanlighet (ordinary) och ovanlighet (extraordinary) också är ett uttryck för detta? Sådan metodologisk kritik leder tankarna till det citat av Marx som visades ovan (se not 37) och Billig fortsätter på detta spår:

Thus, when people are imagining what the royal life is like, they will be doing so in relation to what they know about the non-royal life. As they speak about the royals, so they will be making claims themselves as subjects of royalty. As will be seen, speakers will often show double-declaming by contrasting the extraordinariness of the royal way with the pettiness of ordinary life. As Marx suggested, the subject position is imagined to be in contradistinction to the kingly one, and vice versa. (ibid:87-88)

Billigs bok är utan tvekan den studie som har mest att säga om ämnet den kungliga vanligheten, även om detta tema också har förekommit inom de få övriga studier som analyserar hur kungligheter presenteras i offentligheten. I dessa studier har just iakttagelsen hur de kungliga samtidigt både presenteras som vanliga och särskilda eller märkvärdiga varit ett av de mest kärnfulla påståendena.³⁸

Billig inleder med att notera de mängder av anomalier som resulterar i mötet mellan monarkin och den moderna demokratin. Med referenser bl. a till prinsessan Dianas död och andra händelser i det brittiska kungahuset noterar han att de olika tragedier som drabbar kungahuset eller de tragedier där kungahuset tar utrymme tycks fungera som en

³⁸ Se flera referenser hos Billig 1998:14.

hämmande faktor på kritiken mot monarkin (ibid:xiii) och att dessa tragedier tycks häva viljan att ta republikanismen på allvar. Det vill säga att i kristider tycks det finnas ett utrymme för kungahuset att spela en viktig roll, något som det svenska kungahuset har visat i samband med flodvågskatastrofen. Ett mer positivt sätt att uttrycka det är förstås att förstå vikten av en nationellt samlande symbol, t ex i form av kungamakten, i kristider. Med referens till Thompsons historiska resonemang ovan om den medierade intimiteten pekar Billig på något liknande, nämligen att institutionen kungafamiljen överlever i huvudsak genom intimiseringen och projiceringen av dess medlemmars personligheter. Samtidigt anser han att överlevandet av monarkin i den moderna demokratin är en socialpsykologisk gåta:

The survival of monarchy in late twentieth century Britain is a socio-psychological phenomenon of strange proportions. In a country supposedly imbued with the values of democracy – indeed, in the country which proclaims itself to be the home of democracy – this ancient institution of inherited status still persists. It does not survive as an embarrassing relic, shuffling along like an elderly relative, conscious of being in the way of the younger generation. Quite the contrary, it survives by being noticed, over and over again. (ibid:1)

Billigs fascination över kungahusets överlevnad i en demokratisk tid delas dock inte av forskarsamhället i sin helhet. Det var först med prinsessan Dianas död 1997 som denna forskning kring kunglighetsens sociologik och socialpsykologi tog fart.

Billig redovisar många synpunkter på kungahusets historiska roll och pekar särskilt på hur det i förmodern tid var vanligt att betrakta kungligheterna som varande i besittning av en magisk kraft. Tanken att kungen kan "ställa allt till rätta" (som kungen säger i sitt tal, jfr. ovan) hör alltså inte bara till sagorna utan var någonting reellt i den meningen att människor trodde på det. Efter historikern Marc Bloch refererar han dessa iakttagelser: "In former times, monarchs, anointed in God's holy name, were believed to possess magical healing powers. A touch of the royal hand, and a ritual blessing, was believed to provide a cure for scrofula." (ibid:57). Den kurativa beröringen som kungen kunde åstadkomma jämförs ibland med praktiker kring handpåläggning för läkande syften i religiösa kontexter. Detta bruk klarade inte riktigt av att stå emot de rationella krafterna som under Upplysningstiden med full kraft bedrev sitt demystifierande projekt. Det är dock alldeles för enkelt, menar han, att säga att mysteriet helt och hållet har ersatts av rationalitet och att tron har ersatts av cynismen, eftersom folk i monarkier köar i timmar för att få en skyms av kungligheter, för att få möta deras blick eller att få beröra deras händer.

De medeltida kungarna ansågs inte bara ha magiska egenskaper utan också gudomlig sanktion och därmed fanns en förklaring till att de hade egenskaper över det vanliga. De romerska kejsarna upplevdes som gudar eller i alla fall som blivande gudar. Poängen med sådan upphöjelse har med maktens fördelning och folkets underordning att göra: "The point about such beliefs is that they not only represent the ruler as a superior being, but they also confirm the ordinary believer as an inferior being – a mere subject, who should defer to the majesty of the monarch." (ibid:14). Vi har i tidigare avsnitt sett hur både Weber och Bourdieu också försvarar denna tanke på det aktiva medskapandet av makten. En del tänkare menar att sådana former av vördnad utgör obsoleta rester av vidskeplighet i det moderna medvetandet, men Billig polemiserar med Antonio Gramsci som ansåg detta, och vill söka en bättre förklaring till den psykologiska attraktionskraft som kungligheten har. Billig vänder sig emot denna syn på kungligheten som en medeltida fossil och vill i stället lyfta fram den ideologi som legitimerar kungamakten idag, och som bl. a består i skämtsamhet om de kungliga och i aktiva bekännelser att man som människa verkligen inte känner sig underordnad. Även sådana skämt och förnekanden innehåller ideologiska moment av vikt, menar han: "It is a theme of the present book that the mockery and the lack of deference do not indicate a lack of ideology. Quite the contrary, they represent contemporary ideological forms, by which the unprivileged accept their position of ordinariness in relation to extra-ordinary wealth." (ibid:14). Skämt och brist på vördnad är ideologiska former som innebär en acceptans av den vanliga underordningen i relation till kungamakten.

En viktig iakttagelse som Billig gör och som överensstämmer med vad vi sett ovan, är att demystifieringen av kungen inte leder till att mystifieringen kring dennes funktion allvarligt hotas. Billig noterar också detta paradoxala förhållande som också är en av de centrala tankarna i hans bok: "People demystify the mystique of monarchy, yet, the demystification produces its own form of mystification and cynical justifications." (ibid:27). Det vi sett ovan i analysen är att kungen genom sin tillfälliga detronisering (demystification) för att bli en del av det vanliga folket, aldrig riktigt riskerar den mystik som omger denne. Snarare är det så att denna demystifiering tenderar att skapa en egen form av mystik kring dennes person, precis som också Billig säger. Han fortsätter denna tanke i ett senare avsnitt med referens till Walter Bagehots klassiska arbete *The English Constitution* (1867) som är en ofta använd bok av politiker:

The majesty, which the theatrical displays were designed to uphold, and which Bagehot was so keen to protect, is not undermined by the demystification. There

are several immediate reasons for this. First, the ordinariness of royals, rather than their extraordinariness, is a popular object of desire. Second, this desire is framed by assumptions of the extraordinariness of this ordinariness. (ibid:72)

Med referens till Bagehot, och på andra ställen med exempel från tabloidpressens reportage om kungligheter, menar Billig att kungligheternas vanlighet verkligen är ett objekt för populärt intresse av folket. Det finns en fascination kring vad det innebär att leva kungens vardag. För det andra, menar han, är denna vanlighet inramad med sådana förväntningar som snarare är särskilda, dvs. den kungliga vanligheten kan aldrig bli vanlig. Den är alltid särskild. På så sätt kan den kungliga vanligheten bidra till att förstärka lysten kring vad det innebär att vara kung.

Nyckeln till att förstå den stora betydelsen och populariteten av kungligheterna är att de både liknar oss och inte liknar oss, menar Judith Williamson (1987:75). Kärnan i denna möjlighet till identifikation ligger, menar hon, i att de utgör en familj vilket gör det möjligt för oss att känna deras likheter med oss själva. Detta att kungligheten just i egenskap av familj medger en sådan struktur för identifikation är förstås ingen ny tanke, men den förtjänar att aktualiseras när vi försöker förstå dynamiken mellan det vanliga och det ovanliga. När de kungliga agerar som vanliga människor är det ett mysterium. En kvinna som intervjuas säger med vördnad: "the Princess held the baby just like a normal person". Billig tillägger: "as if it were remarkable".³⁹

Med Billigs analyser av hur medlemmar av brittiska familjer diskuterar kungahuset har vi sett flera exempel som är relevanta för analysen av kungens tal och den kungliga vanligheten. Vi har sett flera exempel på hur det paradoxala och samtidiga spelet mellan motsatserna vanlighet och ovanlighet (kunglighet) är en viktig del av förståelsen av fascinationen över kungligheterna såväl som det bidrar till att förstå hur det är möjligt att identifiera sig med dem. Att kungen vill framstå som vanlig är alltså inget hot mot dennes kunglighet, för paradoxalt kan dessa egenskaper stärkas genom en sådan rörelse i riktning mot folket.

Vi har tidigare pekat på att det i vår tid finns olika nationella symboler som idrottsstjärnor, kulturpersonligheter och varumärken och att flera av dessa kanske bättre

³⁹ Kvinnan står framför sitt hus med sitt barn i famnen när prinsessan Margaret kommer förbi. Prinsessan stannar upp och historien (som berättas i närvaro av dottern, "you" i berättelsen) lyder: "Margaret turned right round and she waved and she said "What a beautiful baby", you know, just like a normal person would... Then, mum took you, didn't she, mum came round and she took you right into the front of our house, and, of course, the police tried to move us away, because she was going to walk along there; and we said "No, we live here, we're not moving off our steps". And she came right past and took hold of you". Dottern hade ett ögonblick hållits i de kungliga armarna ("regal arms"). Billig noterar att detta är anmärkningsvärt eftersom "[n]o normal person would be described as holding a baby like a normal person." (Billig 1998:78).

passar in i en modern demokratisk tid. Men det återstår att försöka förstå den ständigt pågående fascinationen över kungligheterna. Billig pekar på de skillnader som råder mellan idrottsstjärnorna och kungligheterna och som bidrar till att de senare även fortsättningsvis kommer att spela en roll som nationella symboler:

Royals are uniquely different from other show business celebrities and from the characters in fictional dramas. In the first place, neither the stars of the entertainment industries, nor the characters in soap operas, are held to embody a national heritage and the future continuity of a nation. There is a second crucial factor which confirms the uniqueness of royal fame. In contemporary life, there are no other figures who are guaranteed a lifetime of celebrity from the moment of birth. Indeed, the interest of the media guarantees fame from the moment of possible conception. The fame is transmitted across generations. The sons and daughters of today's film stars and sporting heroes will fade into anonymous obscurity, unless they manage to gain celebrity in their own right. But it is not so with the royals – they, their unborn children and grandchildren are known to be famous, whatever they do. (ibid:220)

Referenser

- Alm, Mikael (2002) *Kungsord i elfte timmen: Språk och självbild i det gustavianska enväldets legitimitetskamp 1772-1809*. Stockholm: Atlantis
- Billig, Michael (1998) *Talking of the Royal family*. London: Routledge
- Bourdieu, Pierre (1991) *Language and symbolic power*. Cambridge: Polity
- Economou, Konstantin & Per-Anders Forstorp (1996) ”Sahliniseringen av politiken. Om att vara sig själv som förtroendevald”, i *Tvärsnitt* 2/96.
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity
- Forstorp, Per-Anders (2004) “The Politics of the Ordinary. In Search of the Common Touch”, ms University of Iowa.
- Marx, Karl (1970) *Capital. A Critique of Political Economy*. Volume 1. London: Lawrence & Wishart.
- John Street (2001) *Mass Media, Politics and Democracy*. Basingstoke: Palgrave
- Thompson, John B. (2000) *Political Scandal. Power and Visibility in the Media Age*. Cambridge: Polity
- Weber, Max (1968 [1922]) *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. New York: Bedminster
- Williamson, Judith (1987) *Consuming Passions*. London: Boyer